

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

תניינא

שיחות מוסר על סדר פרשיות השבוע

כולל

דברי חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקהלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה

פרשת בא

ירושלים עיה"ק תוכב"א

תש"פ לפ"ק

שיחות מוסר אלו הנדפסים כאן בס"ד, נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות מוסר שנמסרו בשנת תשמ"ו בירושלים ת"ו. ואם שגיתי, איתי תלין משוגתי. ובקשתינו שטוחה לפני המעיינים הי"ו, כי כל שגגה וטעות יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יעמידוני על טעותי.

בסוף החוברת מצורף מאמרים על פרשת השבוע, ממאמרי רבינו שליט"א על התורה כת", אשר רובם רואים אור לראשונה כאן בס"ד.

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה

במייל: 8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות
בנקודות המכירה
של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר
הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות
ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת בא

מפתח העניינים

ימי השובבי"ם ימים מסוגלים לקרבת ה' / הגאווה של האדם מונעתו מלשוב בתשובה / מי שהרבה לחטוא נועלין בפניו דרכי התשובה / הקב"ה משלם שכר על ההליכה למוצה ועל כל פרט ופרט כמוצה / אשרי מי שמצדק נפשו בשעה קלה / על האדם להשגיח היטב על הנפש הבהמית שלו

מפתח חידושי תורה

- א. בענין נטה ידך על ארץ מצרים בארבה..... יט
- ב. בענין ויסר מעלי רק את המות הזה האמור במכת ארבה..... כ
- ג. בענין כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים..... כג
- ד. בענין כרעים..... כה
- ה. בענין לכם ולא לגויים..... כז
- ו. בענין מצוות סיפור יציאת מצרים ברננה..... לא
- ז. בענין כי ביד חזקה הוציאתך ה' ממצרים..... לג
- ח. בענין המניח תפילין יקום לתחיית המתים..... לה
- ט. בענין חיוב בדיקת תפילין..... לח

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמת

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמעון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

גליון זה הוקדש לעילוי נשמת ר' יצחק אריה סטור בן רבקה ז"ל

ימי השובבי"ם ימים מסוגלים לקרבת ה'

בעזרת ה' יתברך, נראה להתבונן בכמה ענינים בעניני דיומא, ובכמה הערות בפרשה, פרשת בא.

אנחנו נמצאים עכשיו בימי השובבי"ם, וכבר ידועה מעלת הימים האלו. אמר אותו חכם, כי המתבונן בעינא פקחא יראה שהקב"ה ישתבח שמו, ברוב אהבתו וחבתו היתירה לישראל, קבע שבכל תקופה היה סיעתא דשמיא מיוחדת להתקרב אליו.

חודש תשרי בודאי, הוא חודש שכל כולו ימים של הכנה ושל התקרבות להקב"ה. ראש השנה עשרת ימי תשובה ויום כיפור, סוכות והושענא רבה. אבל לא רק הימים האלו בחודש תשרי, אלא בכל חודש וחודש אפשר לראות ולהוכיח שיש בו זמנים ימים מיוחדים שהקב"ה מושיט בהם את ידו אלינו באהבה, והם מסוגלים להתקרבות אליו, בכל פעם בבחינה אחרת.

חודש מר-חשוון, יש קבלה מגדולי עולם (צמח צדיק עמוד שכד בשם חמיו רבי ישראל מרוז'ין, ועוד), שהוא מלשון 'מרחשין שפתותיה'. השפתיים עדיין רוחשות בדברי תפילה ודברי תורה, מההשפעה של החודש הקודם, חודש תשרי. חודש כסליו, יש בו את ימי החנוכה וכידוע דברו רבותינו הרבה על ימי החנוכה שמסוגלים לתורה ויראת שמים (ראה במגיד דבריו ליעקב – חנוכה עמוד כח). ומיד לאחר מכן בא חודש טבת שיש בו את ימי השובבי"ם הללו. אחר כך בא חודש אדר, עליו אמרו בגמרא (שבת פח.) 'הדר קבלוה מאהבה', ואמרו בירושלמי (מגילה פ"א ה"א) על הפסוק 'והחודש אשר נהפך להם לששון ולשמחה', שהחודש כולו הוא חודש של שמחה. וחודש ניסן אין צריך לומר, הפייט אומר (מוסף לפרשת החודש) "החודש אשר בו ישועות מקיפות". הרבה ישועות היו בניסן, וגם הישועה העתידה תהיה בניסן, כמו שאמרו רבותינו (ראש השנה יא.) 'בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאלי'.

ומיד לאחר חודש ניסן באים ימי ספירת העומר שהם הכנה לשבועות, זמן מתן תורה. ואחר כך בתמוז ובאב באים ימים שכמו שדרשו דורשי רשומות את הפסוק 'כל רודפיה השיגוה בין המצרים', רודפיה - רודפי ה', שזוה אופן חדש להתקרב לבורא יתברך. ואחר כך בא חודש אלול, 'אני לדודי ודודי לי' (שיר השירים ו, ג), שגם הוא חודש של קרבה לה' כידוע וכמפורסם. **כך** עשה הקב"ה ברוב רחמיו וברוב אהבתו אותנו. בכל זמן וזמן מזמני השנה, קבע ימים מיוחדים שנוכל להתקרב מצידנו אליו.

א. והעולם מפרש מה שאומר הפייט "חודש אשר בו ישועות מקיפות", שהאדם יכול בחודש ניסן לקחת ישועות בהלוואה ובהקפה. הוא אומר להקב"ה, נכון, אין לי עכשיו מעשים טובים, אבל אבקש ממך שתתן לי ישועה בהקפה, ואפרע לך לאחר זמן, בתיקון דרכי ובשיפור מעשי.

וימי השובבי"ם, היו מאז ומעולם ימי תשובה אצל עם ישראל. מר זקוני זצ"ל כותב בכף החיים (סימן ר"מ ס"ו) שהיה מנהגם להתענות פ"ד תעניות. והיום אנחנו לא מבינים את זה, וכשאומרים למישהו פ"ד תעניות הוא לא מבין על מה שאתה מדבר, והרי אני בין ארוחה לארוחה נהיה רעב, ואתה מדבר איתי על לצום יום שלם? לא ייתכן.. אבל באמת כך היו נוהגים אבותינו ואבות אבותינו בירושלים ובשאר המקומות, כמו שהמתבונן יראה בספרים. וזאת כי ידעו שהימים הללו הם ימי תשובה וצריך כל אחד להכין את עצמו לקראת קונו ולהתקרב להקב"ה.

ולא על חנם ימי השובבי"ם יוצאים בפרשיות האלו, שמות וארא בא, ושאר הפרשיות שעוסקות בשעבוד של ישראל וביציאת מצרים. תמיד יש קשר בין הפרשה, לבין הזמן. והנה, כאן הפסוק הראשון בפרשה שלנו בו פותח הקב"ה את הדיבור עם משה ואומר לו 'בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אותותי אלה בקרבנו, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי כמצרים', ופסוק זה יש לו שייכות עם הזמן, וכמו שנבאר.

הגאווה של האדם מונעתו מלשוב בתשובה

צריכים להתבונן בדבר הזה. הרי פרעה בודאי לא היה טיפש. אדרבה, פרעה היה חכם, ויותר מידי חכם. הרבה פעמים כשהאדם מידי חכם, חכמתו עומדת בעוכריו, כפי שדברנו כמה פעמים. וכאן הוא דבר פלא, הרי האימפריה של פרעה קורסת, וכשבאו אליו המצריים ואמרו לו (שמות י, ז) 'הטרם תדע כי אבדה מצרים' לא אמרו לו כך לתפארת המליצה, אלא באמת מצרים אבדה. אחרי המכות מי שהיה מחפש עלה ירוק בארץ מצרים לא היה מוצא. הארבה חיסל את הכל. ומי שהיה בידו תפוח עץ, כבר היה נחשב לעשיר. וכן שאר המכות, דבר ושחין, הרי זה נורא נוראות. כל אחד במצב כזה היה אומר למשה רבינו, לך אתה וכל העם שלך מכאן לחיים טובים ולשלום, והעיקר שתעזוב אותנו כבר. והנה כאן פרעה מקבל מכות אחר מכות, ועדיין הוא בשלו. למה? איך ייתכן? אומרת התורה: כי אני הכבדתי את לבו. ה"אני" שלו, הכביד לו את לבו.

תמיד לכל אחד ואחד יש את ה"אני" שלו. את גסות הרוח וההירות שלו. וה"אני" הזה גורם לאדם להתעלם ולא להתבונן. זה הטעם וזו הסיבה שהקב"ה שונא כל כך את הגאווה, כמו שכתוב (משלי טז, ה) 'תועבת ה' כל גבה לב', ו"כל" בא לרבות אפילו חצי שיעור (עפי" מאמרם ביומא ע"ד א' ועיין מקנה קידושין נ"ז א' ועוד), אפילו מעט מן המעט שביהירות, הקב"ה שונא ומתעב. ואמר הקב"ה כי מי שגאה, 'אין אני והוא יכולין לדור בכפיפה אחת' (עיי' סוטה ה.). אבל אדם שבאמת קנה בעצמו את מדת הענווה ואין לו את מידת הגסות וההירות, הוא יכול להכנע לפני הבורא ולקחת אל לבו לקח ומוסר.

פרעה ברוב גאוותו ויהירותו, היה ה"אני" שלו מכביד את לבו, ולכן כל המכות שפגעו בו לא הועילו ולא כלום. לכן בו בזמן שארץ מצרים נאבדת, עדיין הוא עומד בשלו, ולא רוצה להכנע לפני ה' יתברך.

זהו מדרשו של מקרא. אבל לפי פשוטו 'אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו', הכוונה היא שאני, הקב"ה, הכבדתי את לבו של פרעה. וכבר עמדו על זה כל הקדמונים שהוא לכאורה דבר תמוה, אם ה' הכביד את לבו של פרעה, מה אשם הוא בדבר? הרי רוצה הוא להכנע, אלא שה' הוא שמכביד את לבו, ומה יכול לעשות? וכי זו מדת היושר? להכביד לבו של אדם ולהכותו?

מי שהרבה לחטוא נועלין בפניו דרכי התשובה

אבל כמו שפתחנו, תמיד יש קשר בין הזמן לבין הפרשה. וכשאדם מגיע אל הפרשה הזו, בימים האלו, הוא מוכרח לזכור את דברי הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה. הרמב"ם כותב, שמעיקרי התורה הוא שיש לכל אחד ואחד את הבחירה, וכל אחד ואחד יש לו כח לעשות כל מה שירצה. אם רוצה לעשות מצוה - יכול, ואם רוצה לעשות עבירה, יכול. רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו (פ"ה ה"א). אבל מוסיף הרמב"ם (פ"ו ה"א), פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין לכאורה כסותרים עיקר זה. ואחד הפסוקים שמביא הרמב"ם הוא מה שאנחנו רואים כאן בפרשה, 'כי אני הכבדתי את לבו', שלכאורה זה קשה, איך אתה אומר שיש לכל אחד בחירה חופשית לעשות מה שהוא רוצה, מצוה או להיפך, והלא כאן אצל פרעה הוא בודאי כבר היה רוצה לשלח את ישראל, והקב"ה בעצמו אומר אני תפסתי לו את הלב והכבדתי אותו.

הרמב"ם מאריך לבאר את זה, ומפרש כך. בזמן שאדם אחד פרטי, או אנשי מדינה חוטאים, ועושה החוטא חטא שעושה מדעתו וברצונו ראוי להפרע ממנו. הרי כל עבירה בהכרח מולידה עונש, וכמו שכתוב "תניסרך - רעתך" (ירמיהו ב, יט). אל לו לאדם להתברך בלבבו ולומר, הנה, אני חוטא וחטא, והכל בסדר אתי. לא קבלתי שום עונש וגם לא אקבל. זו טעות גמורה. כל עבירה ועבירה, יש לה את העונש שלה ואת הפירעון שלה. זאת אנו יודעים בבירור, שיש דין ויש דיין. אין העולם הפקר, ועל הכל יביא האלהים במשפט (קהלת יב, יד). אלא שאת המשקל המדוייק, מה העונש, ואיך בא העונש, זה אין אנו יודעים. והקב"ה יודע איך יפרע, רק הקב"ה שהוא אל דעות יודע לחשב מה לתת, מתי לתת, ואיך לתת.

כל חטא וחטא יש את עונשו בצידו. יש את אלו שהעונש עליהם הם כאן בעולם הזה, וכמו שכותב הרמב"ם יש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו, הרבה

חולאים יש שיכולים להיות בגופו של אדם, ה' יצילנו, וזה צער גדול איום ונורא. או בממונו, או יכול להיות העונש בממונו של אדם. תמיד הוא נפסד, וכל מה שהוא קונה הולך לאבדון. או בבניו הקטנים, יכול להיות נענש.

זה עונש בעולם הזה, אבל יש חטא, אומר הרמב"ם, שהדין נתן, כפי שגזרה חכמתו יתברך, שנפרעין ממנו לעולם הבא. בעולם הזה הוא לא מקבל שום עונש, הוא חי בריא אולם, ולא נפסד כלום בממונו, ולא קורה לו שום נזק בעולם הזה, אפילו לא בקצה הצפורן. אבל מחכים לו לעולם הבא, ואז ייפרעו ממנו פירעון גדול.

ויש חטא, ממשיך הרמב"ם, שנפרעין ממנו בעולם הזה ובעולם הבא. ואנחנו לא יודעים מהם בדיוק החטאים האלו שנענשים עליהם רק בעולם הזה, ומהם החטאים שנענשים עליהם רק בעולם הבא או בשניהם יחד. רק זאת אנו יודעים שכל אי עשיית רצון הבורא יתברך, יש על זה עונש, מדרגות מדרגות.

ואמנם מוסיף הרמב"ם ואומר, במה דברים אמורים שלא עשה תשובה. אבל אם עשה תשובה התשובה היא כתרים בפני הפורענות. בלי תשובה אדם לא יכול למצוא ידיו ורגליו. במדרש כתוב, וכן הוא בזהר בכמה מקומות (ח"א קלד: ח"ג סט): שבשעה שרצה הקב"ה לברוא את האדם עמדה התורה לפניו ואמרה, רבנו של עולם, איך אתה רוצה לברוא את האדם, והלא הוא עתיד לעמוד בפני נסיונות קשים ועלול לחטאים, ואיך יחזיק מעמד? אמר לה הקב"ה הקדמתי רפואה למכה. מהי הרפואה? – תשובה. ולכן אחד הדברים שנבראו קודם בריאת האדם זו התשובה, וכמו שכתוב 'ורוח אלהים מרחפת על פני המים', ודרשו רבותינו רוח אלהים זו רוחו של משיח, והתשובה גם כן עמה (וראה פסחים נד).

וזהו שאומר הרמב"ם, כל מה שאמרנו קודם לכן שיש פירעון על כל חטא וחטא, זה דוקא אם לא עשה תשובה. אבל אם עשה תשובה, התשובה היא כתרים בפני הפורענות, וכלשון רבותינו בגמרא (יומא פו.) כמו שהיה בדורות מלפנים כשהיו יוצאים אנשי הצבא למלחמה היו לוקחים אתם מגן כדי לעצור את מכת החרב של האויב או את חיציו, כך התשובה היא תרים ומגן בפני הפורענות שאמורה לבוא עליו.

וכמוכן זה דוקא כשעשה תשובה לפי גדרי התשובה. ממשיך הרמב"ם ואומר, וכשם שהאדם חוטא מדעתו ומרצונו כך הוא עושה תשובה מדעתו ומרצונו. אין כפייה על התשובה. אם אתה רוצה לעשות תשובה, אתה צריך לעשות אותה בעצמך.

ב. השומע חרפתו ושותק מוחלין לו על כל עוונותיו

ובענין זה של עונשים ופרעונות של שמים, צריך לדעת מה שלימדנו רבינו משה קורדובירו זצ"ל. רבי משה קורדובירו היה איש אלהים קדוש, ורבינו האר"י ז"ל הפליג עליו הפלגות עצומות. הוא נפטר בן ארבעים בשנת של"ב, לפני ארבע מאות וחמישים שנה בערך. היה מתלמידי מרן הבית יוסף ז"ל,

והיה ענק בין בנגלה ובין בנסתר. הרמ"ע מפאנו כותב עליו שהניח אחריו חיבורים וחיידושים בכתב יד משא שבעים גמלים. אנחנו לא יכולים להבין דבר כזה איך אדם יכול להספיק לחדש כל כך הרבה, אבל כך מעיד עליו הרמ"ע. היה לו חיבור על הזהר שראה אותו החיד"א, והיה החיבור עולה למעלה משלשים כרכים, (ושם הספר אור יקר).

אחד החיבורים היותר מפורסמים שלו הוא החיבור הזה 'תומר דבורה'. 'תומר' זהו ענף, זה ענף אחד מכל החיבור הגדול שהיה לו שהכיל שבעים תמרים.

מגלה לנו רבי משה קורדובירו ז"ל (הביא דבריו החיד"א בחומת אנך תהלים (פרק צ') וראה בעבודת הקודש מורה באצבע סי' א' אות ו'), שיש לאדם דרך קלה להנצל ולהפטר מעונשי שמים. הרי אם יבוא לאדם ויאמרו לו: תשמע, בדקנו בפנקס שלך בשמים, או בספריה שלך, תלוי לפי מה שהוא.. וראינו את כל הפעולות שלך, ובכן בוא ונעשה עסקה. אנחנו נמחל לך על הכל ונמחק את כל העוונות שלך, אבל אתה צריך לשלם כנגד זה. שואל האיש, מה אני צריך לשלם? – אומרים לו, נקח ממך את כל הכסף שיש לך. נעשה אותך עני מרוד, חסר כל. האדם שומע את זה ואומר, אני לא מסכים. שתשאר הספריה ושיהיו שתי ספריות, אבל להיות עני, להפסיד את כל הכסף שלי? אני לא מסוגל. טוב מותי מחיי.

אז איך תהיה הכפרה שלו? הרי הוא מוכרח לכפר על מה שעשה. אומרים לו, אתה יודע מה, נעשה אותך עסק אחר. מה הוא? – נעשה אותך חולה. תשכב בבית כמה ימים, וזה יכפר לך על כל העבירות שעשית. הוא שומע את זה ואומר, חס ושלום. על השונאים שלי עסקים כאלו.. אני? – רוצה להיות בריא, רוצה להנות מהעולם הזה.

נו, אז מאיפה תבוא הכפרה לאדם? איך יכפר על חטאיו? אומר רבי משה קורדובירו, אני אתן לך עצה. עצה יקרה לכפר את כל החטאים והעוונות, בדבר שלא עולה לך לא כסף ולא בריאות. מה העצה? – תדע לקבל בזיונות בסבר פנים יפות ולהיות מעביר על מידותיו. כגון, אחד שמבזים אותך, בין ביחיד ובין ברבים, ובאמת הוא נקי וחושדים בו על לא עוול בכפיו, וזה כואב מאד. כשמבזים כך את האדם הלב רותח והדם מבעבע, וזו עוולה שאין כדוגמתה. אבל, אומר הרמ"ק ז"ל, אם אתה חכם – תשתוק. וזה מכפר לאדם על חטאיו, ואין לך כפרה מעולה ממנה. אתה לא משלם על הכפרה הזו לא כסף, ולא בריאות, ולא בנים, ולא שום נזק ופגע אחר. ולא די בזה, אלא שאין לך כפרה כדוגמתה. הקדמונים (ככתוב בשערי קדושה ח"א ש"ו) אמרו שאם אדם היה יודע כמה הבזיונות שיש לו מצחצחים את הנפש, היה מחפש ומבקש שיבוא מישהו ויבזה אותו. ואמנם אנחנו לא בדרגה כזו של לבקש על זה, אבל מכל מקום כשבא לירינו ענין כזה של בזיונות, צריך לדעת איך להגיב. ומה היא התגובה? – שתיקה.

מובא על הגאון בעל חתם סופר שהיה הולך בעיר, ולפתע, כמו שהוא עצמו כותב בתשובה (ח"ו סימן נ"ט) ש'אין לך יעקב שאין לו לבן כנגדו'. כלומר, כל מי שהוא תלמיד חכם, בגדר יעקב, מוכרח שיחכה לו באיזה מקום לבן אחד שיתנפל אליו וירצה להרע לו. וכך היה אתו בעצמו בלכתו בעיר, קפץ לבן אחד, מנוול אחד, והתחיל לבזות אותו. במשך שעה ארוכה היה עומד מחרף ומגדף את החתם סופר,

עכשיו נוגע הרמב"ם במה ששאלנו קודם על פרעה שהכביד ה' את לבו, ומוסיף הרמב"ם דבר איום ונורא: **ואפשר שיהטא האדם חטא גדול, אפילו חטא אחד!** לפעמים חטא אחד מספיק לעשות חורבן לדורי דורות. והראיה הגדולה היא מחטאו של אדם הראשון, כמו שלימד אותנו המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל. אדם הראשון עבר על מימריה דרחמנא ועשה חטא אחד במה שאכל מעץ הדעת, והנה אנחנו רואים שכבר כמעט ששת אלפים שנה ואנחנו עדיין סובלים בעטיו של אותו חטא. גזירת מיתה לא בטלה מן העולם. כל זה בא מחטא אחד. 'חטא אחד יאבד טובה הרבה' (קהלת ט, יח. וכמו שדרשו בקדושין מ.). לפעמים יש אדם שבא ואומר, עוון אחד אחטא, זה לא נורא. בשלמא אם הייתי עושה תתת"ף עבירות, זה באמת דבר איום ונורא. אבל אני אחטא רק חטא אחד, זה בסדר. לא ישימו לב לזה בכלל. אין דבר כזה! דע, שחטא אחד לבדו יכול לגרום נזק וחורבן שאדם לא יכול לשער ולתאר בכלל בדעתו. **או חטאים רבים**, וכמו שאמרו הקדמונים - חובת הלבבות (שער התשובה פ"ז) ושערי תשובה (ש"א אות ל"ח) - שיש דברים שגורמים מה בכך, אבל כשהם חוזרים ונכפלים שוב ושוב, זה נהיה עבה ביותר. אדם חושב, מה זה כבר הדבר הזה, מדרבנן בעלמא, וספיקא דרבנן לקולא. אבל כשהאדם חוזר על זה הרבה פעמים, זה הופך להיות חמור מאד מאד.

אומר הרמב"ם מה הפרעון על זה יכול להיות? – הפרעון היותר נורא שיכול להיות. – **על שיתן הדין לפני דיין האמת, הקב"ה ישתבח שמו, שיהיה הפירעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה מרצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעתו.** וזה גרוע מן הכל. אדם שנותנים לו מכות בגופו או בממונו, יכול לצאת מזה דבר טוב. איך? – על ידי שהוא מתבונן. הוא אומר לעצמו, מה קורה פה? הרי 'המקרה לא יתמיד' (עקידת יצחק שער ק"א ועוד), ואיך יכול להיות שבכל פעם שאני עושה עסק אני נפסד? יש כאן משהו. ואז הוא מתחיל להתבונן ולחשוב, ובסוף יאמר, נכון, חטאתי עויתי פשעתי, עכשיו אפתח דף חדש. הרי שיצא פרי טוב מכל הייסורין האלו.

אבל כאן, אומר הרמב"ם, יש עוון שגורם עונש שאין כדוגמתו. **שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעתו.** אין לו אופן ואין לו היכי תמצוי לחזור בתשובה. ומה

שהיה רבן של ישראל וגאון דורו, ואותו אחד לא חזר על אף קללה פעמיים.. כל פעם קללה חדשה. החתם סופר שומע את כל הקללות והחירופים, עד שעבר זמן וההוא עוד עומד ומגדף, הלך החתם סופר לביתו. מה עשה החתם סופר? – הלך וקנה טבעת עם מרגלית יקרה, ושלח לו למקלל. וכתב לו במכתב, הנה אני חינכתי והרגלתי את עצמי מאז ומעולם, שלא להיות כפוי טובה. כל מי שעשה לי טובה, אני מחזיר לו מיד טובה. ואתה לא יכול לשער איזה טובה עשית לי במה שביזית אותי. ולכן הנה שכרך איתך, הטבעת הזאת. אדם אחר היה זוכר ונוטר לאותו אחד ומחשב תחבולות איך אפשר להחזיר ולנקום בו, אבל מי שמבין ויודע כי 'ה' אמר לו קלל' (ש"ב טז, י), אדרבה, הוא שמח בכפרה כזאת של בזיונות.

הסיבה לזה? - כדי שימות ויאבד בחטאו שעשה. הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו (ישעיה ו, י) **השמן לב העם הזה**. האבר היותר חשוב הוא הלב, ואם יש עליו שומן, הוא כבר חולה ולא יכול להתפעל. ואזניו הכבד. הפסוק אומר (ישעיה נה, ג) 'שמעו ותחי נפשכם', האוזן של האדם היא גם כן אבר חשוב מאד מאד אצל האדם (כמפורש בשערי תשובה ש"ב אות י"ב), כי כשאדם שומע ומתבונן הוא יכול לבוא לידי התשובה. זה יכול לתת לו חיים. אבל הקב"ה אומר, לא. את הלב - השמן. שיהיה שומן עליו, ולא יבוא לידי מחשבה והתפעלות. ואת האזנים שלו - הכבד. שיהיה כמו חרש ולא ישמע מה שתאמר לו. אם תגיד לו 'תעשה תשובה!' הוא ישיב לך, 'כמה אתה חייב לי?..' זה מה שהוא שומע.. 'עניניו השע' את העיניים שלו תסגור, שלא יראה. פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו. אומר הקב"ה לישעיה, כך לך ותעשה לאותם אלו הרשעים שחטאו הרבה, שאז נתן הדין כמו שאומר הרמב"ם שהפרעון הוא שנועלין מהן את התשובה.

אומר הרמב"ם, לפיכך כתוב בתורה 'ואני אחזק לב פרעה'. שאלנו, איפה היושר? למה מגיע לפרעה מכות על זה שאטם את לבו משמוע, הרי ה' הוא הוא שהכביד את לבו? אומר הרמב"ם, **לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בעצמו שנאמר הבה נתחכמה לו, נתן הדין למנוע תשובה ממנו עד שנפרע ממנו, ולפיכך חיוק הקב"ה את לבו**. ודאי כל משפטי ה' ביושר ובדקדוק, 'הצור תמים פעלו' (דברים לב, ד), כל משפטי ה' הם אמת כל כך, מה שאי אפשר לתאר בשכל אנושי. רבי יצחק בלאזר זצ"ל היה מפרש את הפסוק 'הצור תמים פעלו', שכשהקב"ה מביא עונש לאדם, הוא מתבונן ובודק תחילה שלא תהיה פגיעה באף אחד שלא מגיע לו שיעעוש. שהרי, במשפט בני אדם אם למשל אחד גנב, והרי סוף גנב לתליה, יום אחד תפסו אותו ונתנו לו עונש שילך לבית הסהר כמה שנים. והנה, אם תבוא עכשיו אשתו לפני השופט ותאמר לו אדוני השופט, מה עשית? הרי בעלי הגנב ששמת אותו בבית הסהר, מה אכפת לו? יש לו שם מקום לישון, ויש לו שלש ארוחות ביום. ואילו אני? - מה יהיה עלי? אני נשארת אלמנה מחיים. אין לי פרנסה! מה יאמרו לה? - אין מה לעשות. אוי לרשע ואוי לשכנו. נכון, את צודקת, לא מגיע לך כל הצער הזה, אבל מה אפשר לעשות? אי אפשר לדאוג ולסדר שהצער יגיע רק למי שמגיע לו להצטער.

זה במשפט בשר ודם, אבל במשפט של שמים זה לא כך. אם יש אחד מהסובבים לאדם, אחד! שלא מגיע לו עונש וצער, כבר נמנעים בשמים להעניש את האדם שמגיע לו עונש. כי אם ייפגע מזה מישהו שלא מגיע לו להצטער ולסבול, אין זה יושר אמיתי. זהו 'הצור תמים פעלו', יושר ואמת שאין לתאר. לכן אומרים 'דיין האמת'.

ג. ולכן אומרים בשמו של הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל, שטוב לאדם שתהיה לו היכרות עם חכמי ישראל ויהיה לו קשר עם חכמי התורה. למה? - לפי שלפעמים אדם עשה משהו שלא כשורה ומגיע

כך המשפטים של הבורא יתברך. נאמן במשפטו ותמים בפעלו, ואין יושר ואמת יותר מזה. אבל אומר הרמב"ם, כך הדין נותן, שלפעמים ייתכן שאדם מפסיד לעצמו את הדרך לתשובה. ועכשיו שאנחנו מגיעים לפרשה הזו, בימים אלו ימי השובבי"ם, צריכים אנו להתבונן ביסוד הזה. כי אמנם ברוך ה' אנחנו לא פרעה, אבל מכל מקום למיחש בעי, שהרי הרמב"ם מביא בהמשך, שאפילו דוד המלך על זה היה מבקש ומתפלל. 'זכענין זה שואלין הצדיקים והנביאים בתפילתם מאת ה' לעזרם על האמת, כמו שאמר דוד 'הורני ה' דרכך אהלך באמתך', כלומר, אל ימנעוני חטאיי דרך האמת'. על זה ביקש דוד המלך, שחטאיו לא ינעלו בפניו את התשובה. וקל וחומר שגם אנחנו צריכים להיות דואגים ומתפללים על הדבר הזה, שלא ינעלו בפנינו דלתות התשובה.

ומתי? - עכשיו. כשאנחנו רואים את זה בפרשה שלנו, איך יכול לבוא עונש איום ונורא כזה שאדם מפסיד את הכח ואת היכולת לעשות תשובה, ואין לו עוד תקנה. זהו שלמדנו מפרעה. 'אני הכבדתי את לבו', - ובצדק. מפני שפרעה הרע לישראל לא לפי היושר ולא לפי הצדק, כמו שאמר בעצמו 'הבה נתחכמה לו', בתחכום ובתחבולה, שלא כפי הדין והיושר, וכל כך ציער את ישראל בשעבוד איום ונורא ובאכזריות שפוכה בכור הברזל עד שמחמת זה הצטמצם זמן השעבוד, ובמקום ארבע מאות שנה שאמר הקב"ה לאברהם שיהיו ישראל משועבדים במצרים, לא השתעבדו אלא מאתיים ועשר שנים, כי איכות השעבוד היתה כל כך נוראה ובאכזריות שפוכה, כמו שאמרו רבותינו (תנא דבי אליהו רבא פ"ז) שאם אחד לא היה מספיק לעשות את מכסת הלבנים שהיה צריך לעשות בתבן, היו לוקחים את הבנים שלו ושמים אותם תחת האבנים. ובעל הרוקח כתב שהיתה חובה על כל אחד ואחד לעשות ארבע מאות לבנים בכל יום (הובא בספר חרדים פרק ס"ו), והרי בודאי מי שלא עשה במלאכה היו מכים אותו ואם הוא לא עשה את המכסה היומית ודאי שזה בגלל שהוא לא היה יכול לעשות את זה, ואף על פי כן אם היה מישוהו שלא הספיק לפרוע את המכסה היומית, היו לוקחים את בניו תחת הלבנים. איזה ייסורין אלו לאדם שרואה את בנו מת במיתה אכזרית כל כך שלוקחים את בנו ומוחצים אותו בכותל. וזה גרם שיתקרב הקץ ותבוא הגאולה כבר אחרי

לו עונש, אבל אם יענישו אותו אז אותו גדול שמכיר אותו יצטער וישיבר עליו לבו, והרי לאותו הצדיק לא מגיע העונש הזה, ולכן לא יענישו אותו.

זו עצה טובה להפטר מהפורענות, אבל האמת היא שאם אדם מסתובב אצל גדולי ישראל אז הם ישפיעו עליו שיהיה צדיק ובכלל לא יעשה דברים שלא כשורה, וממילא לא יצטרך לכל זה. רבינו הגדול החזון איש כותב שאחד שנמצא עם חכמי התורה שבודקים אותו ובוחנים אותו, הרי הוא בבחינת ספר תורה מוגה. הגדול הזה שנמצא אתו כל הזמן, פעם אומר לו איזה מילה ומעורר אותו, ופעם מתקן אותו, וכך הוא הופך אותו לספר תורה מוגה.

מאתים ועשר שנים. וגם גרם זה לפרעה שיינעלו בפניו דרכי התשובה. הוא שבחר לעצמו את הדרך הזו, הוא שבחר בעצמו לעשות כך ולהיות אכזרי כל כך, ולכן היה הדין נותן שיינעלו בפניו דרכי התשובה, והכביד ה' את לבו.

הקב"ה משלם שכר על החליכה למצוה ועל כל פרט ופרט במצוה

בהמשך הפסוקים בפרשה שלנו, כשהקב"ה מצווה את ישראל על מצוות הפסח, נאמר בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקוד העם וישתחוו. כשעם ישראל שמעו על גאולתם המתקרבת והתבשרו שעכשיו תבוא המגפה למצרים והישועה לישראל, שמחו מאוד מאוד והשתחוו. ממשיך הפסוק ואומר: "וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו. ורש"י מביא בשם רבותינו, "וילכו ויעשו, אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה".

כאן רואים יסוד גדול, שהשכר שיש על המצוות הוא לא רק על עצם הפעולה ועצם המצוה, אלא גם כל מה שמסתעף מהמצוה וכל ההכנה אל המצוה, גם זה חלק מן המצוה ויש על זה שכר. לכן הקב"ה נתן להם שכר גם על ההליכה.

בתוספתא במסכת פאה כתוב (פ"ד י"ז), שאם אדם אומר בפה שלו "אני אתן צדקה", אני אתן לצדקה עשר שקל, ובאמת אחר כך הולך ונותן – מקבל שכר הן על הנתנה והן על האמירה. כך הם חשבונות שמים. כשם שאנחנו לא יודעים את המשקלות שיש בשמים ביחס לעבירות והעונשים כמו שדברנו, כך אנחנו לא יודעים מה השכר שמגיע על כל מצוה וכל פרט במצוה.

ובמדרש קהלת (פ"ו ס"ט) כתוב איך הקב"ה משלם חסד? לדוגמא, אחד שהולך לשמח חתן וכלה, ומקיים בזה מצות חסד גמורה. או אם הולך לבקר את החולה, ואף זה חסד גמור, אומר המדרש, לא די שהוא מקבל שכר על אותה שעה ששימח את החתן והכלה

ד. וזו מצוה גדולה ויקרה. פעמים יש שאדם חולה ואומר, הנה אני כאן לבד בבית, ואף אחד לא מגיע לבקר אותי. תמיד כשהיו צריכים ממני טובה, ידעו כולם לבוא ולבקש ממני, ועכשיו שאני חולה נשכחתי כמת מלב. וכשמגיע אחד לבקר אותו ומאיר לו פנים, כמה זה מוחיה את נפשו.

ואמנם צריך לדעת למצוא לזה את הזמנים הנכונים. סיפרו על רבי אריה לויין זצ"ל, שפעם היה יהודי שנפטר לו קרובו בערב הפסח. והנה בערב פסח מו לא טרוד? – כולם טרודים. אפילו מי שהוא לא טרוד כל השנה, בערב פסח הוא טרוד, או על כל פנים נראה לו שהוא טרוד.. אף אחד לא בא לנחם את האבל, והיחיד שבא לנחם אותו היה רבי אריה לויין זצ"ל. נכון שיש עכשיו אפיית מצה ויש את כל ההכנות המרובות לליל הסדר, ויש את "המצוה היקרה" לישון בערב הפסח כדי להיות ער בליל הסדר, וזו

או ביקר את החולה, אלא גם על ההליכה לחסד על כל פסיעה ופסיעה הקב"ה משלם לו שכר טוב.

וכמו שאנחנו רואים כאן, וילכו ויעשו - לומר שהקב"ה נתן להם שכר גם על העשיה וגם על ההליכה. ואמרו רבותינו (הובא בפלא יועץ ערך הליכה) שעל כל צעד וצעד שהולך האדם לעשות פעולה של חסד, נברא מלאך טובי.

מידוע מצוה שכולם נזהרין בה ומדקדקין בה... אבל רבי אריה היתה לו מצוה אחרת בערב פסח, ללכת ולבקר ולנחם אותו. ואותו אחד חיבק את רבי אריה, נישק אותו ואמר לו, אתה היחיד שהגעת אליי כדי לנחם אותי ולהשתתף אתי בצער שלי. כולם היה להם היתרים, הרי הם טרודים בהכנות למצוות הלילה, ועוסק במצוה פטור מן המצוה, אבל רבי אריה ידע למצוא את הזמן ללכת אליו ולנחם אותו. הרי הוא לא ישב שבעה אחרי זה, המועד מבטל את השבעה, וידע רבי אריה לנצל את הזמן הזה וללכת לנחם אותו.

ולפעמים אדם זקוק למילה טובה בשעות קשות, וכמו שהיה עם רבי דוד בהר"ן זצ"ל, שהיה מגדולי הגאונים הצדיקים בירושלים, והיה מיוחד מאד בקיום המצוות שלו, שלא היה עושה אותם כמצוות אנשים מלומדה, אלא היה עושה אותם תמיד בהתבוננות ובדעת, עם כל הלב. והיה רבי דוד לוקח לו זמנים מיוחדים שבהם היה בא לבקר את החולה. מתי? - אחרי חצות לילה. ולכאורה, אחר חצות ליל, מה יש לך לבוא לבקר? כולם ישנים. אבל באמת הרי זה לא כך. לא כולם ישנים. הרי מי שחולה הולך לישון מוקדם. וכבר בשקיעת חמה, בשש או בשבע הולך לישון. וכמה יכול לישון? - שש שעות, שבע שעות, ואז הוא קם.

השעה שתים שלוש בלילה, והוא שוכב לבדו במיטה בחשכת הלילה והאפלה, והוא רואה כל מיני צללים ושומע כל מיני קולות ונכנסים בלבו פחדים. ואז בהיותו לבדו הוא מתחיל לחשוב, מה יהיה אתי? האם אחיה? ומה זה הצל הזה שאני רואה שם, והרעש הזה שאני שומע, וכבר אני שומע שמצחצחים פה סכין.. ואת מלאך המוות אני רואה.. אוי ואבוי לי. וכך הוא יושב וכל כולו פחד וחלחלה ודואג עד שבא הבוקר, וכבר היה יכול למות שלש פעמים רק מרוב הפחד שלו..

ואז, בשעה הזו בדיוק, היה בא רבי דוד בהר"ן לבקר. היה בא ודופק בדלת, פותח אותה ונכנס, מודליק את הנר ומכין כוס תה לחולה, מדבר אתו מעודד אותו ומעלה חיוך על שפתיו, ממוש כמלאך שלוח מאת ה' להושיע. וכך צריך להיות, שאדם שעושה מצוות יעשה אותם עם דעת. וכמו שהבאנו ממדרש קהלת שה' משלם לא רק על עצם פעולת החסד שהאדם עושה, אלא הוא משלם גם על ההליכה לחסד. על כל צעד וכל פסיעה שהאדם עושה לצורך החסד, על כל מחשבה איך לעשות את החסד, על הכל הקב"ה משלם שכר טוב.

ה. אחד שאל אותי, אם כן הוא שעל כל פסיעה נברא לי מלאך, אלך בצעדים קטנים כדי שיהיו לי הרבה מלאכים.. חלילה. תלך בזריזות. הכל צריך להיות עם דעת ועם חשבון נכון.

אשרי מי שמצדק נפשו בשעה קלה

עוד מביא רש"י בשם רבותינו, "כאשר צווה ה' את משה ואהרן – להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצוות משה ואהרן". מיד הלכו ועשו ככל שהצטוו.

אבל באמת יש כאן שאלה גדול ששאלו רבותינו במכילתא, וכמו שמביא זאת רש"י, איך אומר כאן הפסוק 'וילכו ויעשו', וכי הם כבר עשו את הפסח? הרי הם הצטוו על הפסח עכשיו בראש חודש ניסן, והקרבתו לא תהיה אלא בי"ד ניסן, ואיך כתוב שכבר עשו? אלא, אמרו רבותינו, כיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו. בו ברגע שהחליטו כלל ישראל שמה שהקב"ה אומר ומצווה לנו לעשות נעשה, כבר נחשב להם כאילו עשו את הדבר.

מכאן הוציא רבינו יונה (השער השני אות י') את היסוד הגדול שלו 'שהאדם יכול לצדק עצמו בשעה קטנה וברגע קטון'. אדם יכול להפוך את עצמו ברגע קל ממציות אחת למציות אחרת ולהוציא עצמו מאפלה לאורה. מתי? – כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכיחים. כשהאדם שומע דברי מוסר, ולא רק בשמיעת האוזן גרידא, אלא כמו שאנחנו אומרים 'שמע ישראל' והכוונה היא תבינו ותקבלו עליכם כלל ישראל. כי לא מספיק רק שאדם ישמע באזנים שלו, והאזנים שלו מנותקות מהלב. שמיעה כזו מה יש בה? לא שווה היא. שמיעה צריכה להיות עם הבנה ועם קבלה לעשות ולקיים. וכשאדם ישמע את מוסר החכמים, ויקשיב וישמע ויכנע לחזור בתשובה, ויקבל בלבו כל דברי התוכחות ושלא יגרע דבר מדבריהם, וזהו עיקר העיקרים שהלב יתפעל ויכנסו בו הדברים עד שיקבל על עצמו לשפר מעשיו, האיש הזה ברגע קטון יצא מאפלה לאור גדול כי עת אשר יאזין ויסכית ולבבו יבין ושב ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקיים עליו להיותו עושה ככל אשר יורהו תופשי התורה מן היום ההוא ומעלה להזהר כאשר יזהירו יודע בינה לעיתים, עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר. ברגע שאדם מחליט החלטה גמורה באמת ובתמים בכל עומק לבבו, שהימים הראשונים יפלו ומעשיו הוא מתחיל דף חדש, ברגע הזה שקיבל על עצמו במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו קנה לנפשו זכות ושכר על כל המצוות והמוסרים שעתידי לעשות. כבר נכתב לו בפנקס 'פלוני זה עשה כך וכך מצוות גדולות וחשובות'. והגם שעדיין לא עשה דבר, מכל מקום בעצם הקבלה וההחלטה זה נחשב לו כאילו כבר עשה. ואשריו כי צידק נפשו בשעה קלה. וכן אמרו רבותינו במכילתא הזו שהבאנו עכשיו, וילכו ויעשו בני ישראל, וכי מיד עשו והלא לא עשו עד ארבעה עשר לחודש, אלא כיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו מיד.

וזו היא נחמה גדולה ועידוד רב בעבורנו. שכשאדם באמת בא ומקבל על עצמו לשמוע את מוסר החכמים והמוכיחים, אשריו שצידק נפשו בשעה קלה ויצא מאפלה לאור גדול. וכיום בזמננו החכמים המוכיחים הם ספרי המוסר שרבותינו גאוני הדורות השאירו לנו, וכשאדם יושב לומד ומעיין בספרי מוסר ויראה, הם הם אלו שמלמדים ומראים לו מה הוא

צריך לתקן ועל מה צריך לשים את הדגש. וזה שמקבל על עצמו בקבלה גמורה לשמוע דברי מוסר, כבר נחשב לו ששיפר את דרכו ותיקן כפי מה שיעשה בהמשך בעקבות לימוד המוסר.

על האדם להשיג היטב על הנפש הבהמית שלו

אמנם לדאבונו הרב, הרבה פעמים אדם באמת רוצה להשתנות, ובאמת מקבל על עצמו להשתפר, אבל לאחר זמן כשהוא יוצא לעסקיו וטרדותיו הוא שוכח מכל זה. לא בליצינים אנחנו מדברים, שאומרים לך תמיד שהם רוצים לפתוח דף חדש ויהיו צדיקים יותר ממך, ואין פיהם ולבם שווים. אלא באנשים שבאמת יש להם רצון אמיתי ונהיה להיות עובדי ה', ואף על פי כן כשעובר זמן, ולפעמים אפילו בכמה רגעים ספורים, כבר הכל נשכח ופרח מראשו. מה ההסבר בזה באמת? איך קורה כדבר הזה?

מצאתי שהחפץ חיים וצ"ל בספרו שם עולם (שער החזקת התורה פרק י"ח), עומד על השאלה הזו. החפץ חיים מקדים לזה יסוד גדול שכתב הסמ"ג בהקדמה לחיבוריו.

כתב הסמ"ג, בתחילה, בימים הראשונים שברא הקב"ה את העולם, נבראו המלאכים. הם הנבראים הראשונים, שכלים נבדלים שהולכים בהנהגתם רק אחר הדעת האמיתית ואין בהם שום תאוה וחמדה. וכמו שאומרת הגמרא (שבת פט.) שכשאמרו המלאכים להקב"ה תנה הודך על השמים, תשאיר לנו כאן את התורה, אמר משה רבינו למלאכי השרת, כלום קנאה יש בכם, כלום שנאה יש ביניכם, כלום רציחה יש ביניכם? הרי בתורה יש אזהרות, לא תרצח, לא תגנוב, מה אתם המלאכים צריכים את המצוות ואת האזהרות הללו?

ו. הסמ"ג, ספר מצוות גדול, חיברו אחד מגדולי רבותינו, רבי משה בן רבי יעקב מקוצי שהיה מבעלי התוספות, והוא חיבור יקר שבו ערך את כל דיני תרי"ג מצוות, הן את החלק של העשין והן את הלאוין יחד עם כל ביאורי רבותינו הראשונים, הרמב"ם ובעלי התוספות.

הסמ"ג כותב ומספר דבר מעניין שכדאי לדעת (במנין הלא תעשין ל"ת ס"ד), שאחרי שכתבתי את כל החיבור שלי באו אליי בחלום מן השמים, ואמרו לי שהעיקר חסר מן הספר. אמנם טרחת ויגעת שנים על גבי שנים בחיבור הספר היקר הזה, אבל את עיקר הדברים השמטת. אמר הסמ"ג, איך יכול להיות שאחרי כל הטורח הגדול שטרחתי אומרים לי שהעיקר חסר מן הספר? – והשיבוהו, אכן, מדוע לא מניית בכלל הלאוין את הלאו של גאווה? שאסור לאדם להיות גאוותן? איסור גאווה הוא איסור נורא, ואיך השמטת אותו?

ואחרי זה, מספר רבי משה מקוצי, מצאתי שבאמת בגמרא בסוטה (דף ה.) אמרו רבותינו 'אזהרה לגסי הרוח מנין שנאמר ורם לבבך ושכחת', ובכל מקום שאמרו לשון אזהרה יש כאן לאו. והוסיף הסמ"ג לחיבור שלו את הלאו הזה של גאווה, שעליו באו בחלום ואמרו לו את העיקר השמטת, כי כשהאדם מתגאה הוא שוכח את הקב"ה.

במלאכים, כמו שאומר הסמ"ג, לא מוטבע כח חמדה ותאוה כלל. זה היה בתחילה, כשנבראו המלאכים. אחר כך, ביום החמישי, 'תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש'. נבראו הבהמות. ומה יש בראש של בהמה? – כלום. קש ותבן? הבהמות והרמש שאין להם חכמה ודעת כלל והולכים רק אחרי תאוות נפשם. ומוסיף הסמ"ג, שבאמת אתה יכול לראות את זה בחוש, שעל ידי מעט גרגירים שנותנים להם מושכים אותם לבית השחיטה. אם תתן לשור או לפרה קצת קש, אתה יכול לגרור אתו עם זה עד בית השחיטה.

רבינו בחיי ז"ל הסביר בפירושו לתורה (בראשית פ"ב פ"ט) שזו היתה החכמה המופלאה של אדם הראשון כשקרא לכל בהמה וחיה בשם שלה. מפני שהוא לא קרא לכל דבר סתם, לסוס קרא סוס ולחמור קרא חמור, סתם כך. אלא אדם הראשון בחכמה הנפלאה שבו ידע לקבוע בשם את המהות ואת המציאות של אותה הבהמה. כשהוא קרא לחמור 'חמור', ולכאורה למה קרא לו חמור, הרי יכל לקרוא לו ח"כ?.. אלא שראה אדם הראשון שהחמור כל כולו חמוריות. אין בו טיפה של שכל ושל דעת, ולכן קרא את שמו 'חמור'. לסוס קרא 'סוס' משום שיש לו את הבחינה הזו שהוא 'שש' אלי קרב. הגמרא אומרת בפסחים (ק"ג), שלפעמים הסוס ברוב החפזון והמרוצה שלו כשהוא יוצא לקרב, יכול להרוג את רוכבו. והשם הכולל של כל הבהמות, הוא בהמה. מלשון בה – מה, כמו שכתב המהר"ל. אין בה שום דבר של שכל, לא דעת ולא תבונה. לכן שור בן יומו כבר קרוי שור (בבא קמא ס"ה ב'), כי אין בבהמה שום מהלך של התקדמות.

זה הבהמה, נמשכת אחר התאוה וכולה חומר. והם נבראו ביום חמישי. וביום השישי נברא האדם, שהוא גם מלאך וגם בהמה. וכמו שאומר הסמ"ג, אמר ה' יתברך עתה ארכיב שני הכוחות ביחד, דהיינו נשמות האדם שהיא גם כן כעין מלאך בדעתו ובחכמתו, וארכיב עליו נפש בהמית שאותה הנפש נמשכת רק אחר תאוות הגוף, וכן מוטבע בה שאר כוחות הרע כמו הכעס והחמדה וכדומה. הרי הנשמה חוצבה מתחת כסא הכבוד, ויש שיטה שנשמת האיש הישראלי קדושה במעלתה אפילו יותר ממלאך (עיי' לרמח"ל ז"ל בראש דרך עץ חיים, ובנפש החיים ש"א פ"י ואכמ"ל). האדם יש בו נשמה, ויש בו חכמה ודעת כמו מלאך, ויחד עם זאת הוא מורכב גם מנפש בהמי, שפליית וחמורית.

ואראה, אמר הקב"ה, מי יתגבר על מי. האם תתגבר הנפש השכלית על הנפש הבהמית, ועושה כל פעולותיו רק בהנהגת השכל על פי נשמתו ורום מעלתו, ובשם צדיק יקרא ועולה

ז. אומרים, צא וראה פני האדם להיכן נוטים, ופני הבהמה להיכן נוטים. תמיד החמור או הסוס פניו למטה. למה? כי זה העיקר אצלו. איפה יש עשב, איפה יש אכילה ושתייה, ולכן ראשו כבוש בקרקע. אבל פני האדם למעלה. תמיד הוא נותן מבטו למעלה, שהרי הקב"ה למעלה, וזה צריך להיות העיקר אצלו.

לדרגת מלאך. אחד כזה הגוף אצלו בטל ואין לו מציאות בכלל. אבל אם חלילה תגבר הנפש הבהמית על הנפש השכלית ועושה תמיד רק כפי רצון תאוותו, משפיל בזה את עצמו עד שיורד למדרגת בהמה ובשם רשע ייקרא. אלו דברי אותו קדמון, רבי יעקב מקוצי, בעל הסמ"ג.

אומר החפץ חיים זצ"ל, זהו הסוד וזה הפתרון למה ששאלנו קודם. שאלנו, איך ייתכן שכן אדם שבאמת שומע דברי מוסר, וכמו שאומר רבינו יונה 'יכול לצאת מאפלה לאור גדול ברגע קטון', ולבו מתלהט לעבודת ה', ועם כל זאת הנה אחרי כמה רגעים אתה רואה אותו כאילו לא היה כלום. הוא כמו בהמה, כמו שאומר הסמ"ג. איך זה ייתכן? איך, כלשון החפץ חיים, חוטא האדם שהתבונן בזה שעה קודם על עניני עבודת ה' יתברך? אומר החפץ חיים, צריך אתה לדעת שהנפש הבהמית צריכה זהירות ושמירה בכל שעה ובכל רגע שלא יהיה היסח דעת. ברגע שהאדם מסיח דעת מזה, הוא יכול לפול, שכן יש בו את הנפש הבהמית שמושכת אותו לצד החומר, כמו שמסביר הסמ"ג.

ח. שמעתי מתלמיד חכם ותיק סיפור על הגאון הגדול רבי אהרן קוטלר זצ"ל, מי שהעמיד את התורה באמריקה. לבנות ישיבה באמריקה היא כמו לבנות ישיבה בתוך הבית של השטן. הרי זהו מקום שכולו חומר ושקועים שם רק בעניני העולם הזה, ושם לבנות ישיבה שבה עיקר העיקרים זה רק התורה, זו הצלחה שאין לתאר.

סיפר לי אותו תלמיד חכם, שאכילתו של אותו גאון היתה עם שתי חברות. כלומר, היה יושב ואוכל ושנים יושבים אתו והוא מדבר אתם בלימוד. היה מקשה קושיא בגמרא ומתריך, מביא דברי הרמב"ם והתוספות ומפלפל בהם. ולאחר שהיה גומר לאכול היה שואל אותם, אמרו לי, מה אכלתי? והם היו אומרים לו, הרב אכל תפוחי אדמה. אז היה צועק לאשתו ואומר, הרבנית, תודה רבה על תפוחי האדמה, היו הפלא ופלא..

למחרת, אותו הדבר. היה יושב ומפלפל עמהם בדברי תורה כל זמן האכילה, וכשהיה גומר היה שואל אותם מה אכלתי? – והם היו אומרים לו, כבוד הרב, היום היה לך מרק עוף. מיד היה צועק, הרבנית, המרק עוף שלך היה ממש מעין עולם הבא.. זו היתה המציאות של רבי אהרן קוטלר, כל כולו תורה.

לעומת זה, מספרים שאחד בא פעם מאיזה עיר והתיישב לאכול משהו להשביע את נפשו אחרי כל ההליכה, ובתוך כדי אכילתו שאלו אותו מה שלום פלוני? אמר להם: פלוני? – מת. שאלו אותו ומה שלום אלמוני? – מת. ומה שלום פלמוני? – מת. אמרו לו, מה קרה שם? יש שם מגפה בעיר? – אמר להם לא, אלא שבשעה שאני אוכל כולם מתים.. יש כאלו אנשים.. אבל רבי אהרן קוטלר היה ההיפך הגמור מזה, כשהיה אוכל ובו בזמן לומד, היה אצלו העיקר מה שיושב ועוסק בתורה, והאכילה היתה רק כבדרך אגב.

זהו שאומר הסמ"ג, עליך לראות אם אתה באמת מגביר את הנפש השכלית על הנפש הבהמית, וזה צדיק ייקרא, ועולה לדרגת מלאך ושרף.

החפץ חיים מביא על זה משל, ונוכיר אותו בקיצור נמרץ. סוחר אחד לקח איזה עגלון שיסיע אותו מעיר לעיר ואמר לעגלון, אני אכלתי מקודם סעודה גדולה בבית, ואני רוצה ללכת לנו. לכן אני מבקש שתפקח היטב על הסוס שלא יאבד את הדרך, וכדי שנגיע בשלום אל העיר. אמר לו העגלון אל תדאג... הכל יהיה בסדר. אותו אחד סמך על דברי העגלון והלך לישון. ומכיוון שגם העגלון אכל מקודם, החליט שגם הוא יכול ללכת לישון.. וכך ישנו שניהם, והסוס הולך והולך. פתאום ראה הסוס איזה עשב גדול מרחוק, אמר לעצמו, הרי זה צער בעלי חיים.. ירד מדרך המלך כדי להגיע לעשב, והתהפכה העגלה. כמו שניהם מבוהלים רצוצים וחבולים, והתחיל צועק אותו אחד על העגלון, מה עשית ולמה לא השגחת על העגלה? הרי הזהרתי אותך שתשגיח על הסוס! ואיך זה שהלכת לישון?! - והעגלון משיב, חשבת שסוס שלי חכם ולמדן גדול, הרי כבר נסענו בדרך הזאת הרבה פעמים ואמרתי לעצמי, ודאי הסוס כבר יודע טוב את הדרך. שמע את זה הסוחר והתכעס מאד על העגלון, וכי זה מה שחשבת? על בהמה אפשר לסמוך? הרי ידוע שאם בהמה רואה קצת עשב, מיד היא שוכחת מהכל ועושה כל מה שתוכל כדי להגיע לעשב למלא את תאוותה. ותראה את התוצאות, שעכשיו שנינו פצועים וחבולים.

אומר רבינו החפץ חיים, זה בדיוק מה שקורה עם האדם. נכון שלפעמים מתגברת אצל האדם הנפש השכלית והוא מתעורר לקרבת ה', אבל אל תשכח שיש אתך גם את הנפש הבהמית כל הזמן, והעולם הזה יש בו הרבה פיתויים והרבה דברים שיכולים לגרום שהסוס שלך, ירוץ אליהם. ואז האדם נופל בזה ונשבר. לכן אומר החפץ חיים, תפקח עין ותתבונן, אסור שיהיה היסח הדעת לרגע! וצריך האדם מאד להזהר ממש בכל שעה שלא יהיה לו היסח הדעת, ואחוז באפסר להראות לבהמה הדרך שלא תטה ימין ושמאל, כמו העגלון על בהמתו. כי כשהאדם מסיח דעת, אפילו אם קצת הוא מתרפה וכבר הוא לא בכוננות, תיכף עושה הנפש הבהמית את שלה ואז גם הנפש השכלית נופלת בתוך הבור.

זה היסוד. נכון מה שאומר רבינו יונה שאם אדם רוצה הוא יכול לצדק את עצמו בשעה קלה ולקבל על עצמו קבלה גמורה ואז יעלו עליו שכל המצוות שיעשה כאילו כבר עשאים, אבל אל תסיח דעת מהמערכה. אל תסיח דעת מהנפש הבהמית שיש בכל אחד ואחד. עליך לפקוח עין ולהתבונן.

ומה שיכול לתת לנו את ההצלחה נגד הנפש הבהמית, זה רק עסק התורה. רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל אומר ביערות דבש, שהאדם שעוסק בתורה נמצא במהלך של תשובה מתמדת, מפני שהתורה מדריכה אותו ומאירה לו את הדרך. וגם עומדת התורה לפני קונה בשמים ומתפללת בעבורו. מתי? - כשהוא יושב ועוסק בה. וזו הדרך היחידה להנצל מהיסח הדעת, בריבוי עסק התורה. ומרבה תורה מרבה חיים. ה' יהיה בעזרנו.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

חידו"ת לפרשת בא

א. בענין נטה ידך על ארץ מצרים בארבה

שמות (י"ב): ויאמר ה' אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים, ויאכל את כל עשב הארץ את כל אשר השאיר הברד, ויט משה את מטהו על ארץ מצרים, וה' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה, הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה.

ופירש רש"י ז"ל: "נטה ידך על ארץ מצרים בארבה, בארבה, בשביל מכת הארבה", וכתב רבי אליה מזרחי ז"ל בפירושו על רש"י שם: "בארבה בשביל מכת ארבה, ויהיה אות ב' בארבה כמו ב' בפסוק "ויעבוד יעקב ברחל", דהיינו בשביל, בעבור, רחל.

ואכן מצינו במקרא הרבה מקומות שהאות ב' מתפרשת בשביל בעבור, ורש"י ז"ל בפירושו לתנ"ך ולתלמוד רבות השתמש בזה, כמו שתראה לרש"י ז"ל בראשית (ו' ג'), שמות (י"ב), במדבר (י"ד י"א), ועיין שם (ט"ו ג' ד"ה לפלא), דברים (א' א' ד"ה בערבה), ישעיה (ט"ז י"ד), ירמיה (ט"ו ה'), תהלים (ו' ח' י"ז ד' ל"ה ט"ז. ע"ז י'. ק"א ג'. קכ"ב ב'), משלי (ה' כ"ג. ט"ז ד'. כ"ח ב'. ל' א'), איוב (ט"ו ל'. ל"ו ט"ו), דניאל (ח' י"ב. י"ב), נחמיה (ט' י"ז), קהלת (ו' ב'. ח' ד'. ח' י"ז), דברי הימים ב' (כ"ד כ"ה). ורש"י סנהדרין (כ"ד ב') ומכות (י' סע"א), ועיין בספר תורה תמימה ויקרא (ט"ז אות צ"ה) ועוד.

וראיתי בספר אור החיים הקדוש שם שכתב: "בארבה אולי שיקשור ארבה אחד במטהו", ולדרכו אין אות ב' שבתבת בארבה במשמעות בשביל כפירוש רש"י ז"ל כנ"ל, אלא ב' בארבה פירושו "עם", ואכן מצינו ב' שמתפרש כך דהיינו עם, כמו בספר ויקרא (א' י"ז), ושם אותו בכנפיו, ורוצה לומר "עם" כנפיו וכדפירושו שם רש"י ורבינו בחיי, ועיין רמב"ן שם, וזו לשון רבינו יצחק אברבנאל ז"ל בפירושו בראשית (פרק ט'): "אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו", וכי"ת בנפשו תשמש במקום עם, כמו ברכבו ובפרשיו (שמות ט"ו י"ט), וכן בתופים ובמחולות (שם ט"ו כ') יאמר הכתוב ובשר בהיות עם נפשו דמו לא תאכלו מהבשר ההוא והוא באמת פירוש ישר אמתי", ועוד כתב כן שם ויקרא (פרק י"ז), ובפירושו לספר שמואל א' (פרק ו') כתב: "באנשי בית שמש, ב' באנשי בית שמש מקום עם כמו (שמות ט"ו י"ט) ברכבו ובפרשיו וכן הביא האפודי שמוש הבי"ת שהוא כמו עם". וכן כתב הרד"ק תהלים (ל"ה ט"ז) שמצינו ב' במשמעות "עם", וכן הוא במצודת ציון ירמיה (ל"א כ"ג, מ"א ט"ו), יחזקאל (ל"א ז'), איוב (ד' ה'). [ובספר מנחה כלולה בראשית (א' א') כתב: "בראשית ב' בראשית ב' הטעם, כמו עם ראשית ברא אלקים" וכו' ע"ש].

ועתה ראיתי בפירושו הראב"ע ז"ל שם שכתב: "בארבה, אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה, ואין זה נכון. רק הטעם בארבה בעבור שיבוא".

הרי שמה שכתב רבינו אור החיים הקדוש מדעתו הרחבה והקדושה, כבר היה לעולמים, וכבר כתב כן חד מן קמאי רבינו משה הכהן הספרדי ז"ל, והראב"ע ז"ל חולק, וסבירא ליה כרש"י ז"ל כנ"ל, אלא שיש להבין מדוע הראב"ע ז"ל כתב שאין פירוש זה נכון, ובפרט שהראב"ע ז"ל

עצמו בפירושו לספר ויקרא (א' ט"ז) כתב שמצינו ב' במשמעות עם, ועיין. [וכבר כתב הרמב"ן ז"ל במדבר (י"ח י) שימושי אות ב' רבים הם עיין שם].

ולכאורה לפירוש רש"י ז"ל שבארבה היינו בשביל ארבה, ניחא שבהמשך רק כתוב ויט משה את מטהו על ארץ מצרים ותו לא, אבל לדברי רבינו אור החיים ז"ל היה צריך לומר את מטהו עם הארבה, וצריך לומר שאחר שהיה קשור במטה נהיה כעצם אחד ודי לומר מטהו.

ולרבינו מהר"ל ז"ל בגור אריה שם אטחתי שכה כתב: "בארבה פירש רש"י בשביל מכת הארבה וכו'. דאין לומר שישים ארבה בידו ויבא עוד מין ארבה אליו, שאם כן היה לו לומר קח ארבה ונטה ירך על מצרים כדכתיב (לעיל ט' ח) "קחו לכם מלא חפניכם וגו'".

ויש לעיין אם מהר"ל ז"ל מסכים עם פירושו של האור החיים, כי לכאורה הוא חולק עליו, או אולי דוקא אם משה רבינו ע"ה היה לוקח ארבה בידו ממש, היה צריך לומר קח ארבה, מה שאין כן אם קושרו במטה ועיין.

ואני עני עלה בדעתי בס"ד לפרש המקרא "נטה ירך על ארץ מצרים בארבה" דב' בארבה מתחלפת בל', וכאילו אמר לארבה, והיינו שמשה יטה ידו על ארץ מצרים לארבה על מנת שיבוא הארבה, והטיית ידו של משה רבינו היא כקריאה והזמנה לארבה שיבוא ודוק. [נמצינו הרבה חילוף בין ב' ול' וכדכתבו רש"י שמות (כ"ט ל"ג), ולדברים (ד' ל"ז ד"ה ויוציאך), ראב"ע תהלים (מ"ה ט"ו), רד"ק שמואל א' (כ' ל'), ולישעיה (א' כ', ושם י' כ"ח) ומצודת ציון שם ורד"ק לתהלים (ל"ח כ"ג), רמב"ן בראשית (ט' ה', ל"ג כ', וכ"ז מ"ב, וכ"ט מ"ו), ולדברים (י"ז י"ח), מצודת ציון תהלים (כ"א ד' וכ"ט י'), ולקהלת (א' י'), ועיין אברהם אזכור (מערכת א' אות ק"ב), וזכר עשות (מערכת ל' אות ד') עש"ב].

ומצאתי בספר שפתי כהן שם: "ויאמר ה' אל משה נטה את ירך על ארץ מצרים בארבה וגו'. מעולם אין ארבה בא למצרים, ואם בא אינו מזיק ואינו נח, ולזה אמר נטה ירך, כמי שקורא לחבירו שהוא רחוק ממנו קורא לו בהטיית ידו כן נטה יד על ארץ מצרים שלא בא לה ארבה מעולם ויעל ויאכל וינח", וכעין זה כתב באור החיים: "או אפשר שיזכיר שם הארבה בנטותו את ידו, לסימן כי נטית ידו הוא בשביל ארבה", וזה כפירושי בס"ד.

ובפירושו הרב ספורנו ז"ל שמות שם כתב: "נטה את ירך על ארץ מצרים בארבה. בצד הארבה, והוא הדרומי, כמו מצוה לארבה שיבוא, כענין האמור (ישעיה ה' כ"ו) ונשא נס לגוים ושרק לו מקצה הארץ, והנה מהרה קל יבוא", וכן פירש אחריו הגאון נצי"ב בהעמק דבר שם שבארבה היינו לצד הארבה עיין שם. [ויק"ק היכן מצינו שימוש אות ב' כמו כאן בארבה שהכוונה בצד, ועיין].

ב. בענין ויסר מעלי רק את המות הזה האמור במכת ארבה

שמות (י" י"ג): "ויט משה את מטהו על ארץ מצרים, וה' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה, הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה: ויעל הארבה על כל ארץ מצרים

וינח בכל גבול מצרים, כבוד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן: ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים: וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלהיכם ולכם: ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו לה' אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה".

ונשאלה השאלה מה היה נורא כל כך במכת הארבה, שאינם אלא חגבים בעלמא, עד שפרעה קרא ואמר על מכה זו ויסר מעלי **רק את המות** הזה, מה מיתה היתה במכת הארבה, אתמהא.

וראיתי לרבינו בעל הטורים ז"ל שם שכה כתב: "ויסר שלוש במסורה, ויסר מעלי רק את המות הזה. ויסר הצפרדעים (לעיל ח' ד'), ויסר מעלינו את הנחש (במדבר כ"א ז'), מלמד שעם הצפרדע ועם הארבה היו "נחשים" והיו ממיתים בהם, ועל כן אמר ויסר מעלי רק את המות הזה".

והוא חידוש פלא שבד כבוד עם הארבה באו גם נחשים, והם הם היו אלו שהמיתו למצרים, ובעניויתי הנה מלבד שנעלם ממני אם יש מקור לזה בדברות חז"ל שעם הארבה באו גם נחשים, עוד בה שלכאורה יש להבין דאם כך העיקר פוטר את הטפל, ודי היה בנחשים שיהרגו למצרים וארבה למה לי, ויהודה ועוד לקרא למה לי, ודוחק לומר דאיך הכי נמי, הנחשים באו להמית והארבה בא רק לאכול ליבול מצרים, דהא סגי בנחשים גרידא שיהרגו למצרים ותו לא נפקא מינה אם נשאר היבול, וי"ל.

ובם"ד אמרתי אני עני שיובן היטב עם מה שמצאתי במדרש הגדול שמות שם (י"ז דף קנ"ו): "ויסר מעלי רק את המות הזה, למה נאמר בארבה רק את המות הזה, מפני שאפשר לנו לומר שהארבה אינה ממיתה, פרסמה הכתוב שהיא ממיתה כשאר כל המכות. דבר אחר רק את המות הזה שרוקן ממית דאמר רבי נחמיה ארבעה עשר דברים נאמרו בארבה פיו סתום שאלמלא פיו סתום אין כל בריה יכולה לעמור לפניו. רוקן ממית ומיבש שנאמר ויסר מעלי רק את המות הזה. שניו שיני ברזל. קרניו דומות לקרני השור. כפיו דומות לכף האריה. עיניו דומות לסלעם. כנפיו דומות לכנפי נשר. צוארו דומה לצואר הסוס. לבו דומה ללב האדם. גבו דומה לגב הנחש. ירכותיו דומות לירכתי גמל. שוקיו דומין למסר. לבושו דומה לסרק. כתוב ח' על לבו מפני שהוא חילו של מקום שנאמר חילי הגדול אשר שלחתי בכם". ובהגהות שם ציין מקור הדברים ע"ש. [ובהגהות שם כתב גם בענין שרבי נחמיה פתח בארבעה עשר דברים, אבל בפרטן אי אתה מוצא אלא שלשה עשר ע"ש, וגם יש לי להבין מהו זה שאמר "פיו סתום" ואם כך הוא איך הארבה אוכל היבול, וגם איך רוקן ממית אחר שפיו סתום, ועיין].

ולמבואר בדברי חז"ל דלעיל, מובן היטב היטב מהו ויסר מעלי רק את המות הזה, שאכן ארבה זה לא היה כשאר הארבה בעלמא שהם חגבים גרידא, אלא היה מין מפלצת מעופפת, עניש וקטיל ורוקן ממית וכו' וכנ"ל. [ונ"ל שרז"ל דרשו "רק" את המות רק מלשון "רוק", וכן ראיתי שהסביר בהגהות שם].

עוד תראה בספר והזהיר (פרשת בא דף ג') שכתוב שם: "היה הארבה הזה אוכל ולא נאכל, והיה נופל על פני המצרי ואוכל ומנקר את עיניו", והובא במדרש לקח טוב שם (פ"י ס"ד), וכן במדרש הגדול שם (י' ד' דף קנ"א) ע"ש.

ולפי שיטה זו בדברי רז"ל יש לומר דאין הכי נמי הארבה לא היה הורג ממש למצרי, אבל מכל מקום היה אוכל ומנקר עיניו, ואנן קיימא לן סומא חשוב כמת (נדרים ס"ד ב'), ולכן שפיר אמר פרעה ויסר מעלי רק את "המות" הזה ודוק. [ולכאורה מדברי רבותינו המובאים במדרש הגדול וממה שכתב בספר והזהיר יוצא דלית להו החידוש שכתב בעל הטורים שהארבה לא היה ממית אלא רק הנחשים שבאו עמו היו הממיתים למצרים, והם סוברים דאכן הארבה עצמו היה ממית, או מעוור למצרים, ואין צריך לנחשים, דוק ועיין].

וראיתי בס"ד כי לשון התורה הכתובה "ויסר מעלי רק את המות הזה", עולה בגימטריא "שהיה הארבה מנקר ומוציא עיני מצרים", וכלשון תורה שבעל פה ודוק היטב.

ואמרתי לצאת ולראות עוד בדברי רבותינו המפרשים ע"ה עיני העדה מה כתבו בענין זה, ולתועלת המעיינים הנני להביא מדברות קדשם ז"ל.

הנה בפירוש רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל שם כתב: "רק את המות הזה, טעמו בזה שמכה זו היא מות כי היא איברה את יסוד החיים כלומר את הצומח".

וכזאת ראיתי לרבינו בחיי ז"ל בפירושו לתורה שם: "רק את המות הזה, לימדך שהיו בני אדם מתים במכת הארבה כשם שהיו מתים במכת הברד, ואולי היה הארבה מסמא את עיניהם כענין הצירעה בזמן יהושע. או יאמר את המות הזה לפי שכל פירות האדמה נשתדפו בברד, ואחר כך בא הארבה לכלות מה שהשאיר הברד, ואחר שתי מכות אלה לא נשתיירה מחיה לבני אדם בארץ, והנה זה להם מות".

ובפירושו הראשון של רבינו בחיי ז"ל שהיה הארבה מסמא את עיני המצרים, זכה לדברי רז"ל הנ"ל, וכזאת ראיתי לרבותינו בעלי התוספות מהדורת "מושב זקנים" שם: "ויסר מעלי רק את המות הזה. קצת קשה למה אמר הכא המות יותר ממכת צפרדעים שהיו נכנסים במיעיהם ומקרקרים ואותו הוא מות יותר מהארבה, ויש לומר לפי הפירוש שמפרשים שהארבה היו אוכלים פניהם ומנקרים עיניהם זהו מות, ניחא", ובודאי לדברי מדרש לקח טוב דלעיל נתכוונו.

וכך ראיתי שכתב בספר שפתי כהן שם: "וימהר פרעה לקרוא למשה ולאהרן, מהו המהירות, אם היה קודם שיאכל הכל - טוב היה למהר, אבל אחר שהארבה אכל הכל שנאמר ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה, אם כן המהירות למה. שמעתי לפי שאמר לו משה ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך כשראה שלא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה, אמר עתה יכנסו לבתינו ויאכלו עינינו, ולזה ירא מהם, ואמר שא נא חטאתי והעתירו ויסר מעלי, מעלי ממש, שלא יבואו עלי וימיתוני מיתה משונה כזו, לזה אמר רק את המות הזה".

ומה שכתב רבינו בחיי ז"ל בפירושו השני שעל ידי הארבה לא נשתיירה מחיה לפני האדם, זה כדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל וכנ"ל, וכך ראיתי שפירש רבינו רבי יצחק אברבנאל ז"ל שם כתב: "והיתה שאלתו ובקשתו [של פרעה] לנגד משה שיעתיר אל ה' שיסיר מעליו רק

את המות הזה. שקרא את הארבה מות, לפי שהיה קשה עליו כמות, וגם שהיה מביא עליו שנת בצורת שהיא מות באמת, הרי בפירושו שני כתב כדברי המפרשים הנ"ל. [ומה שכתב "לפי שהיה קשה עליו כמות", איני מבין היטב, ואטו מכת דם וצפרדע וכו' לא היו קשות על פרעה כמות, ומה נשנתה הארבה מהם, וי"ל].

ולגאון מלבי"ם ז"ל שם ראיתי שכתב: "ויסר מעלי רק את המות, הזה רצונו לומר שכבר השחית הכל, ולא נשאר להסיר רק את המות שיסובב על ידו כשימלא את הבתים על ידי צחנתו". הרי שכתב טעם חדש מה מיתה שייכת לבוא על ידי הארבה ואמר שהמות יסובב מהארבה על ידי "צחנתו", כנ"ל, ויש להבין מדוע נקט טעם חדש ולא כדברי שאר המפרשים שהמיתה תסובב מהארבה כי אכל ולא השאיר מחיה לאכול וכנ"ל, ועיין.

ג. בענין בחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים

שמות (י"א ד'): "ויאמר משה כה אמר ה' כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים".

ופירש רש"י ז"ל: "כחצות הלילה, כהחלק הלילה כחצות, כמו (מלכים א' י"ט) כעלות, וכן בחרות אפם בנו (תהלים קכ"ד), זהו פשוטו לישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצי, ורבותינו דרשו כמו כחצות הלילה, ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחוריו, ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא, אבל הקב"ה יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות". [ועומק טענת משה בדאי ביאר היטב רבינו בחיי בביאורו לתורה שם].

וראיתי בס"ד שתיבות הפסוק "כה אמר הויה כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים", עולים בגימטריא "משה רבינו אמר שמא יטעו בזה אצטגניני פרעה" ודוק. [עוד יש לגמטר "כה אמר הויה כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים", בגימטריא "לא אמר כחצות הלילה שמא יטעו אצטגניני פרעה", ובאופן אחר "כה אמר הויה כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים", בגימטריא "אמר כחצות הלילה שמא יטעו בזה אצטגניני פרעה". **עמנואל**].

וארוננו המלך דוד בעל ט"ז ז"ל בספרו דברי דוד על התורה שם כתב: "ואין להקשות איך שינה משה לשון השי"ת שאמר בחצות כדאיתא בכרכות (ד' א'), דכבר מצינו גם באברהם דאפילו הקב"ה שינה מפני השלום". ועיין בדברי הרא"ם ז"ל, ומה שכתב עליו רבינו הלבוש ז"ל בלבוש האורה שם, ומה שהשיב תלמידו הרב באר שבע ז"ל בספרו צדה לדרך שם, וכבר העיר בספר היקר יוסף הלל שהדבר תלוי בגרסאות בדברי רש"י שם ודוק.

ובס"ד עלה בדעתי לומר דמשה רבינו ע"ה אמר מילתא דשוויה לתרוויהו, דעם שאמר כחצות אבל מונח בזה בחצות, שאם היה אומר להדיא בחצות יכול היה להיות תרעומת ופתחון פה לאיצטגניני פרעה כנ"ל, לכך אמר משה רבינו ע"ה כחצות, ומכל מקום אין בזה שינוי מדברי השי"ת, כי כחצות יכול להתפרש בחצות, אחר שמצינו מקומות הרבה שנאמר באות כ' והכוונה ככתוב באות ב', כגון איכה ישבה בדד שהכוונה איכה כאומרם בספר זהר חדש איכה שם, וכן ויתר יעקב לבדו, שאמרו לכדו עיין בחיבורי הדר יעקב ח"א (סימן ח) עש"ב, ובפירושו היקר

"משנה ראשונה" על משניות מעשר שני (פ"ה מ"א): "לא שכחתי מלברך, יש לומר שכחתי מלשון שבחתי, כמו שדרשו בגיטין (ג"ו ב') אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו, והכי נמי לא שכחתי לא שבחתי", ובתוספת יום טוב ז"ל סוכה (פ"א מ"ח ד"ה ארובות) כתב: "בארובות המיטה, לשון הר"ב בארובות בב', אבל בלשון המשנה דכלים בודאי הגירסה בכ' בארובות, ומיהו מצינו ב' במקום כ', וכיוצא בזה בכלים פט"ו מ"ב" ע"ש, ועיין תוספות מועד קטן (כ"ז רע"ב) והארכת בחיבורי ברית יעקב ח"ב (ערך איבה) ועיין גם בחיבורי הדר יעקב ח"א הנ"ל ודוק.

ולבן אמר משה רבינו כחצות, שאם האצטגנינים יכוונו השעה ואף לפי חשבונם תהיה המכה בחצות ממש, אזי אמירתו כחצות תתפרש בחצות כדמצינו כנ"ל, ואם לפי חשבונם המכה לא תהיה בחצות ממש, ויבואו לטעון על משה רבינו ע"ה, אזי משה יוכל לפרש להם כחצות שאמרתי היינו לא חצות ממש דוק ועיין.

ומצאתי שכעין הדרך שכתבתי כבר כתב הגאון רבי דוד פארדו ז"ל בספרו משכיל לדוד על התורה שם, ואביא דברי קדשו ז"ל: "כחצות וכו' שמא יטעו וכו'. ומכל מקום אין כאן שינוי מדברי הקב"ה, דהרי מלת כחצות איכא לפרשה נמי כהחלק, ואינה כ"ף השיעור, אלא כמו כאשר וכדפירש רש"י לפי הפשט, וכשנפרש כן הוי ממש כאילו אומר בחצות כמו שאמר לו הקב"ה, שהנביא אינו מחוייב לשמור המלות אלא הענין, ולא צרכינן למה שנתחבטו המפרשים ז"ל דאטו כדי שלא יאמרו משה בדאי שינה מדברי הקב"ה עיין שם.

ולפי האמור אין כאן שינוי כלל ולזה כיון משה אדוננו לומר מלתא דמשתמעא לתרי אנפי שאם יטעו אצטגניני פרעה ובאותו זמן קודם שיגיע לחצות יהיו סבורין שכבר הגיע, ובראותם שלא באה המכה יאמרו משה בדאי, הוא ישיבם כאולתם אף אני לא אמרתי כחצי בדיוק אלא כחצות כלומר סמוך לו, ואם לא יטעו אצטגניניו ויראו שבאה המכה ברגע עצמו של חצי הלילה, בהא נמי לא יוכלו לומר משה בדאי הוא שאמר כחצות דהיינו סמוך לחצות ולא בחצות ממש והמכה באה בחצות ממש, שהרי אף הוא ישיב אמרים לא הבינותם כוונתי שרצוני באמרי כחצות היינו כהחלק, ולעולם באותו רגע ממש של חצות.

וזה מוכרח דאם לא כן הדרא קושיא דמה הועיל משה רבינו ע"ה בתקנתו לומר כחצות משום שמא יטעו, והא איכא למיחש נמי שמא לא יטעו ויאמרו בדאי הוא כדלעיל חס ושלום, שבזה לא יתפס שיש לו תשובה נכונה לומר שלא היתה כך כוונתו וכדאמרן.

ועל פי דרכנו מיושב גם כן מה ראו רז"ל לפרש כאן מלת כחצות שהוא שם דבר בענין דתיקשי אמאי קאמר בכ' עד שהוכרחו ליישב שמא יטעו, ואמאי לא פירשו דכחצות מקור הוא, ותו לא קשה, ולפי האמור ניחא דדייקי מדלא אמר לשון חצי כדכתיב במעשה ויהי בחצי הלילה אלא חצות שמע מינה דאמר מלתא דמשתמעא לתרי אנפי מן הטעם האמור "עכ"ל ודפ"ח. ודרוכו ז"ל עדיפא משלין.

ומה שכתב הגאון רבי דוד פארדו ז"ל ש"הנביא אינו מחוייב לשמור המלות אלא הענין", לענ"ד מכלל מחלוקת לא יצא, וכדכתיבנא בארוכה לפני רבות בשנים בקונטרס נבואה דילן כת"י, השי"ת יהיה בעזרי להוציא כל חידו"ת במהרה אמן.

ודע כי מה שפירש רש"י ז"ל: "כחצות הלילה, כהחלק הלילה כחצות, כמו כעלות", וראיתי בכמה דפוסיים שציינו לספר מלכים א' י"ט כ"ה, ולא מצאתי שם, ובפרק הזה אין כלל פסוק כ"ה, כי הוא מסתיים בפסוק כ"א, ואולי צריך לציין לספר יהושע (ו' ט"ו) "וישכימו כעלות השחר", או לספר שמואל א' (ט' כ"ו) "וישכימו ויהי כעלות השחר" ע"ש.

ובפירושו רבי אליה מזרחי ז"ל שם ציין לפסוק כעלות המנחה שבספר מלכים ב' (ג' כ'), וכזאת ראיתי להדיא כן בפירושו רשב"ם שם, ומצאתי למהר"ל ז"ל בספרו באר הגולה (באר ג' דכ"א ע"ג) שציין לפסוק כעלות השחר בספר יהושע (ו' ט"ו), ובפירושו רש"י מכתב יד (מהדורת רח"ד"ש) גרס בעלות באות ב' ולא כגירסתינו כעלות, וציין לספר שופטים (י"ג כ') בעלות הלהב, ובפירושו רש"י עם הגהות זכור לאברהם ציין לספר מלכים א' (י"ח ל"ו) בעלות המנחה, ובספר היקר יוסף הלל על נוסחאות רש"י לא דיבר בזה, והדבר צ"ב.

ד. בענין כרעים

שמות (י"ב ט'): "אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו".

ובתרגום המיוחס ליונתן שם כה תרגם: "לא תיכלון מניה כד חי ולא כד בשלא בחמרא ומשחא ושקייני ולא מבשל במיא אלהן טוי נור עם רישיה עם רגלוי ועם גויה".

ומפורש שהמיוחס ליונתן מתרגם "כרעים" דהיינו "רגלים", וכן הוא עוד בתרגום המיוחס ליונתן שם ויקרא (א' ט' וי"ג. וד' י"א. וח' כ"א. וט' י"ד) ע"ש.

ולבן לפלא בעיני ששם שמות (כ"ט י"ז) על הפסוק: "ואת האיל תנחח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו ונתת על נתחיו ועל ראשו" כה תרגם המיוחס ליונתן: "וית דכרא תפסיג לפסגוי ותחליל בני גואה וכרעיו ותסדר על איברוי ועל רישיה", ושינה ממנהגו שבכל המקומות הנ"ל כרעים מתרגם רגלים, והדבר תמוה וצ"ע.

ובאמת בתרגום ירושלמי לשמות שם שם תרגם: "וית דיכרא תפסק לפסגוי ותשזג בני גווה וריגלוי ותתן על פסגוי ועל רישיה".

והתבוננתי וראיתי שאונקלוס בכל המקומות כרעים מתרגם כרעיה, ואינו משנה תרגומו, ובחיבורי תורת יעקב במקומות הרבה הערותי כזאת שמנהג אונקלוס לתרגם בכל המקומות בשוה, ואילו המיוחס ליונתן משנה תרגומו, וטעם הדבר נעלם ממני וצ"ע.

והנה מהו ענין "כרעים", כתב רשב"ם ז"ל ויקרא (א' ט'): "וכרעיו רגליו", וזו לשון הרד"ק ז"ל בספר השורשים (ערך כרע): "נקראו רגלי הבהמה כרעים לפי שהם כורעות בכריעת הברכים, כמו שתי כרעים או בדל און (עמוס ג' י"ב), והקרב והכרעים ירחץ במים", ועיין בפירושו הרד"ק ז"ל לספר שמואל ב' (כ"ב ל"ז) ע"ש, ובמצודות ציון יחזקאל (מ"ז ג'): "ברכים, הם הכרעים. מתנים, הם החלצים".

ובספר עמוס (ג' י"ב): "כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים, או בדל און, כן ינצלו בני ישראל היושבים וגו'", ופירש הרד"ק ז"ל: "וזכר שתי כרעים כי אותם יאכל האריה באחרונה", ומפורש שהכרעים היינו הרגלים האחוריות של הבהמה ולא שתי הידים הקדמיות ודוק. [ונראה שהאריה אוכל בתחילה אותם חלקי הבהמה שהם מרוכים בבשר כמו עצם גוף הבהמה, ולכן את הרגלים שאין בהם ריבוי בשר כמו שאר האברים האריה אוכל בסוף אלא שלפי זה גם ידי הבהמה היה צריך לאכול באחרונה ואטו נפסל בשלא כסדרן אם יאכל הכרעים ולא הידים וצ"ב, ועיין לקמיה בסמוך].

ולבן דבר חידוש היה בעיני מה ראיתי לרבינו הגדול בעל החתם סופר ז"ל בספרו דרשות ואגדות (פרשת בא דס"ג ע"א) שכתב שם: "ראשית השגחתו [של עובד האלקים צריכה להיות] על שלוש אברים אלו, הראשונה הבטן שלא ימלא כרסו ומאכלות אסורות והמותרות המביאות למרוד בה' וכו', שנית הרגלים הממהרות לרוץ בכל רע בתוך קהל ועדה וכו', והשלישי ידים ליטול מה שאינו מגיע להם וכו', ועל זה כתיב בקרבנות וקרבו וכרעו ירחץ במים, שהקרב שהוא הבטן התחתון, והכרעים שהם הרגלים **והידיים**, צריכים רחיצה הרבה טרם ראויים להעלות על מזבח ה', ולזה יהיו עיניו ולבו וראשית השגחת האדם על האברים הללו" עכ"ל.

ומפורש יוצא שכרעים אין הכוונה רק לרגלים אלא גם לידים, וזה חידוש גדול ונעלם ממני היכן מצינו כן, שתמיד פירוש כרעים רק רגלים, ולא ידים כנ"ל ודוק.

ועבשיו מצאתי בדברי הרמב"ן ז"ל ויקרא (א' ט') שעמד בטעם מצות הקרבת הקרבנות וכה כתב: "יותר ראוי לשמוע הטעם [לקרבנות] שאומרים בהם [המפרשים], כי בעבור שמעשי בני אדם נגמרים במחשבה ובדיבור ובמעשה, צוה השי"ת כי כאשר יחטא יביא קרבן, יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדבור, וישורף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, **והכרעים** כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו, כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישורף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו, והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו וקרבן התמיד, בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא תמיד ואלה דברים מתקבלים מושכים את הלב כדברי אגדה", והובאו הדברים גם בספר החינוך (מצוה צ"ה), ועיין בדברי רבינו יצחק אברבנאל ז"ל ויקרא שם ודוק.

הרי שכבר רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל כותב שכרעים בבהמה כנגד ידיו ורגליו דאדם, הרי שמצינו שכרעים מתייחסים גם לידים, ונראה שהרמב"ן ז"ל והחתם סופר ז"ל מודים שכרעים היינו רגלים ובדרך אגדה ומוסר המושכים את הלב אמרו שכרעים גם כנגד הידים וכדכתב הרמב"ן ז"ל להדיא ודוק.

ה. בענין לכם ולא לגויים

שמות (י"ב ט"ז): "וביום הראשון מקרא קדש, וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם, כל מלאכה לא יעשה בהם, אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם", ועיין בפירוש רש"י ז"ל.

ובמבילתא שם (פרשה ט'): "אך אשר יאכל לכל נפש וגו'. שומע אני אף נפשות בהמה ונפשות אחרים [ר"ל גויים] במשמע, תלמוד לומר לכם, לכם ולא לבהמה לכם ולא לאחרים דברי רבי ישמעאל. רבי יוסי הגלילי אומר אך אשר יאכל לכל נפש אף נפשות בהמה במשמע. משמע מביא נפשות בהמה ומביא נפשות אחרים תלמוד לומר אך אשר יאכל לכל נפש אף נפש בהמה במשמע. משמע מביא נפש בהמה ומביא נפשות אחרים, תלמוד לומר לכם לכם ולא לאחרים. מה ראית לחלוק שאתה מוזהר על הבהמה, ואי אתה מוזהר על הגוי", ועיין באריכות בסוגיא במסכת ביצה (כ"א ב') ובדברי רבותינו הראשונים ז"ל שם.

וזו לשון מרן ז"ל בשלחן ערוך או"ח (סימן תקי"ב ס"א): "אין מבשלים לצורך גויים ביום טוב לפיכך אסור להזמינו שמא ירבה בשבילו, ודוקא להזמינו אבל עבדו ושפחתו, וכן שליח שנשתלח לו, וכן גוי שבא מאליו מותר להאכילו עמו ולא חיישינן שמא ירבה בשבילו" ורמ"א ז"ל בהגה כתב: "ומותר להרבות בשביל עבדו ושפחתו באותה קדירה שמבשל בה לעצמו אבל לשאר גויים בכל ענין אסור".

והגאון הרב יעב"ץ ז"ל בביאורו להגדה של פסח כה כתב: "כל דכפין, נראה לי פשוט דקאי על **גויים**, וזהו לפי שהייתה הכרזה לעניים שלא הכינו ליום טוב הקדוש כי רבה היא פתגם הכנתו וקשה הוצאתו לפיכך היו נוהגין להכריזו כן כמו שכתב הרב אבודרהם, וכלפי ששנו חכמים (גיטין ס"א א') מפרנסים עניי גויים עם עניי ישראל, לזה אמר כל דכפין שהוא רעב ללחם לא לדבר ה' לקיים המצוות יבוא ויאכל עמנו, והקדימן לגויים מפני דרכי שלום, ואחר כך אמר כל דצריך כל עניי ישראל הצריך לקיים המצוה ואין לו ייתי ויפסח יעשה מצות חג הפסח, השתא הכא אנחנו אומרים כן מה שאין כן לשנה הבאה בארעא דישראל אי אפשר לנו לומר כן כי אז נעשה קרבן הפסח שכתוב בו וכל בן נכר לא יאכל בו, (אבל אוכל מצה ומרור), וגם אינו נאכל אלא למנוויו", עיין שם שהאריך.

ובעניותי עם שאיני כדאי כלל, הרבה יש לעמוד בדבריו ז"ל כמו שיראה הרואה, והעיקר לכאורה דברות קדשו תמוהים, שאיך יתכן להזמין גויים לסעודת יום טוב דפסח ולומר להם כל דכפין וכו', והרי קיימא לן שאסור להזמין גויים לסעודת יום טוב כנ"ל, וצ"ע. [ועיין לגאון יעב"ץ ז"ל בספרו מור וקציעה או"ח (סימן תקי"ב דג"ד רע"ד) ודוק היטב].

ואין להעמיד הדברים לפי סברת בעל תניא רבתי המובאת במגן אברהם שם (ר"ס תקי"ב) דכל מה שאסור להזמין הגוי ליום טוב, היינו דוקא קודם שתיקן כל צרכי הסעודה, אבל אחר שתקן והוא סמוך לסעודה מותר להזמינו ע"ש, והרי כאן כשמזמין הגוי באמירת כל דכפין [אליבא דהיעב"ץ ז"ל] כבר כל צרכי הסעודה מוכנים, ואתי שפיר.

הא ליתא, חדא דלא אמר בעל התניא דבריו אלא שלא היה בדעתו מקודם הסעודה להזמינו לגוי, דאם היה בדעתו פשיטא שאסור שהרי יש חשש שירבה בשבילו, ודבר זה הוי מילתא דלא

שכיח וכדכתב בערוך השלחן שם (אות ה'), ותו, וזה העיקר, שהרי כלל לא קיימא לן כסברה זו, וכדברי הגאון רבי זלמן ז"ל שם: "מילתא דפשיטא שאין לסמוך על דברי התניא כנגד סברת הרמב"ם והט"ז, וגם המגן אברהם לא בא אלא לפרש דבריו ולא לקבוע הלכה כמותו", והביא דבריו מו"ז הגאון ז"ל בכף החיים שם (אות ה') ע"ש, ובספר משנה ברורה שם (שער הציון אות ג) כתב: "המגן אברהם הביא בשם התניא דאחר שתיקן כל צרכי סעודה סמוך לסעודה ולא היה דעתו לזה קודם סעודה מותר להזמין, ולא העתקתיו כי מהרמב"ם שכתב בגוי שבא מאליו אחר שהכינו מותר משמע דלהזמין אסור בכל גווני וכן כתבו הפרי מגדים והגר"ז" ודוק.

ותו חושבני שעצם הדבר תמוה מאוד שנשב כליל הסדר מסובין עם גויים גמורים שאינם בני ברית, איך אפשר כגון דא, ובשמחתנו לא ישתתף זר. וקצאתי הרבה.

ובפרט לתת לגוי לאכול מצה מיכלא דמהימנותא מיכלא דאסוותא וכן לא יעשה, ועיין למו"ז הגאון ז"ל בספר כף החיים (סימן קס"ז אות ק"מ) שהביא מעשה על רבה הגדול של בגדאד הוא מר זקני הגאון רבינו משה חיים ז"ל: "ואני שמעתי מעשה נורא על זה כי בימי הרב משה חיים ז"ל [זקנו של מוה"ר רבי יוסף חיים ז"ל מחבר רב פעלים ובן איש חי וכו'] זימן ישראל אחד בפסח עם שכנו הגוי, והאכילו מצה על שולחנו, ואחר כך סיפר דבר זה לפני הרב משה חיים ז"ל, ואמר לו שיזהר ממנו בשנה הזאת כי אפשר שיזיקנו נזק גדול, ויהי היום וישראל יושב, ובא הגוי ההוא וחרבו שלופה בידו, ונעשה לישראל נס, וברח מפניו, רח"ל" עכת"ד, ועיין בספר ברכת הפסח (סימן ט' אות י"ז) ושם בפתחא זוטא (ס"ק ו') ודוק היטב.

ובלילה הקדוש הזה שאנחנו מצווים לשתות ארבע כוסות, איך יסב עמנו ערל גוי, וכבר כתב הש"ל (שער האותיות קדושת האכילה אות צ"ד): "מצאתי בספר טעמי מצוה שחיבר הרב רבי מנחם הבבלי (לאו שלא לשתות יין נסך) בימי חרפי ראיתי אנשי מעשה שהיו מחמירים על עצמם, בראיית הגוי היין לא היו רוצים לשתותו אף על פי שלא נגע בו הערל, כיון שנתן עיניו בו אין בו סימן ברכה, ומנהג ותיקין הוא. כיון שהערל רואה גוון היין או ריחו מתאוה לו במחשבתו, וסתם מחשבת נכרי לעבודה זרה, אם כן אף על פי שהוא ביד ישראל כבר ציירו בשכלו. ואל תתמה על דקדוק החומרא בכל שהוא, שהנשמר ממנו זוכה ליין המשומר בענביו אחר שמשמח אלהים ואנשים בברכות, ותמה אני על המקילים בארצות הערלים כו'. טעמו וראו הצורך הגדול להתקדש בזה, על כן קדושים תהיו ולהחמיר בכל החומרות, ועל זה נאמר קדש עצמך כמותו לך", ודבריו על שתיית יין של רשות, קל וחומר על ארבע כוסות דמצוה ודוק.

ושמא תאמר והרי רבינו הרמב"ם בחיבורו הגדול הלכות חמץ (פ"ז ה"א) כה כתב: "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים כליל חמשה עשר בניסין וכו' ומצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו על ידי משה רבינו הכל לפי דעתו של בן", הרי שהיו אוכלים ומסובים גם עבד ושפחה בסעודת ליל הסדר.

הא לא קשיא כלל שמלבד דשונה דין העבד והשפחה מדין גוי, שהם חייבים במצוות כאשה, ולדעת רבים מיקרו בן ברית כישראל כנודע עיין רש"י גיטין (כ"ג ב') ובספר מתורתן של ראשונים שם, ותוספות שם (כ"ג א' ד"ה גוי נמי), ובמיוחס לר"יטב"א בבא מציעא (צ"ו א') בשם הראב"ד ז"ל, ומגן אברהם (סימן קפ"ט אות א') ושם בספר חידושי מהרי"ו, והגהות שמרו משפט שעל ספר חוקת הדיינים (סימן ס"ה דף רכ"א), ופתח הדביר או"ח (סימן ד' אות ד'), ושו"ת פני מבין ח"ב ועוד.

עוד בה שאין הוא מזמין את העבד והשפחה אלא הם מכלל בני הבית, ואינם בכלל איסור לכס ולא לגויים כמפורש בשלחן ערוך או"ח וכו"ל וז"ב,

ועוד הרבה יש להתבונן ולעמוד בדברי הגאון הרב יעב"ץ ז"ל, יראה המעיין מדעתו וקצרתי.

* * *

מה שכתבתי לעיל דאין לשתות יין שראהו גוי - עיין לדודי זקיני הגאון רבינו יוסף חיים ז"ל בספרו בן איש חי ש"ב (פרשת בלק אות ט"ז), ומה שכתב שארי הגאון מהרע"א סומך ז"ל בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סימן קס"ח), ודוק היטב.

ובבר אב וכן וזהירו על זאת עיין לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו רוח חיים יו"ד (סימן קל"א אות א') והובא בספר דרכי תשובה יו"ד (סימן קכ"ג אות ב'), ועיין לבנו בספר יפה ללב ח"ה (סימן קכ"ג אות א') ע"ש, ומה שכתב עליו בספר זכר עשות (מערכת י' אות ט"ו).

ובספר "לעטר פתורא" על זמירות שבת (דף ל"ג) מובא: "אדמו"ר הקדוש בעל דברי יחזקאל משינאווא זצ"ל אמר שמה שמובא בענין החומרא שלא לשתות יין שראהו גוי, הוא דוקא כשראהו בתוך הכוס בלי הפסק, אבל אם היין מונח בבקבוק, או בצלוחית, או כוס של זכוכית, והגוי ראוהו דרך הזכוכית - אין לחוש. ולפי נוסח אחר הדברים אמורים דוקא כשהצלוחית סגורה, ומטעם שלא תהיה החומרא של ראיית הגוי גדולה יותר מנגיעת הגוי ששם אין אוסרים בצלוחית חתומה" ע"ש, ועיין מה שכתב בזה בשו"ת דובב מישרים ח"א (סימן קכ"ד אות א') ע"ש. [ועיין שו"ת רבבות אפרים ח"ג (דשכ"א ע"ב אות ב').]

ומה שכתבתי שאין להזמין גוי לסעודת יום טוב - עיין מגילה (ט"ו ב'): "תנו רבנן מה ראתה אסתר שזימנה את המן - רבי יהודה אומר כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית", וראיתי בקובץ התורני היקר "כרם שלמה" דבאבוב (גליון ר"ט שבט תש"ס) שהדפיסו מכתב יד הגאון המובהק רבי דוד אופנהיים ז"ל וזו לשונו: "יש לומר שהכוונה על דרך הא דאיתא במסכת ביצה (כ"א ב') אין מזמנין את הנכרי ביום טוב [וסעודת אסתר היתה ביום טוב ראשון של חג הפסח] ודוק" עכ"ל. ודפח"ח.

* * *

הגדה של פסח: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, כל דכפיין יתיי ויכול, כל דצריך ייתי וייפסח, השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין".

וראיתי בספר פרדס הגדול המיוחס לרש"י ז"ל בליקוטים בסוף הספר (דנ"ח ע"ב): "השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין, ומפני מה מסיימים בלשון הקודש ולא כמו שמתחילים בלשון ארמית, אלא סיומה מדרך בקשה שאנחנו מבקשים מלפני המקום שישחרר אותנו מעבדות חירות על כן אומרים שיהיו מבינים מלאכי השרת, כההיא דאמרינן (שבת י"ב ב') לעולם אל יתפלל אדם בלשון ארמי אלא בלשון שיהיו מלאכי השרת מבינים ומבקשים עלינו גם הם רחמים".

והנה מלבד שהרבה יש להתיישב בדבריו בענין זה שלא יתפלל בלשון ארמי, ועיין היטב בסוגיא בשבת שם בענין שאין מלאכי השרת נזקקין ללשון ארמית, ובחילוקים שכתבו בזה רבותינו הראשונים ז"ל עיין בתוספות שם ובפסקי הרא"ש ברכות (פ"ב ס"ב), ובדברי מרן ז"ל בבית יוסף (סימן ק"א), ועיין היטב במחזור ויטרי (סימן קכ"ח דף צ"ט), ובספר אור זרוע ח"ב (סימן נ'), ובשו"ת הר צבי או"ח (סימן ס"ד) ולא ראה דברי רבותינו הראשונים הנ"ל, ועיין בארוכה בענין זה בשו"ת עמודי אש (סימן ג' אות ל"א), ובספר שערי זהר שבת שם ואכמ"ל.

עוד יש להתיישב היטב בדברי בעל הפרדס הגדול אם הוא מתיר להתפלל בגוונא שגם המלאכים יבקשו עלינו רחמים, שהרי ידועים דברי הירושלמי ברכות (פ"ט ה"א): "אם באה על אדם צרה לא יצווה לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווה ואני עונה לו מיד הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט", ועיין בזה לרבינו יהודה ב"ר יקר ז"ל בספר פירוש התפילות והברכות ח"א (דף קמ"ב ובהערה י"ז שם)!, שבלי הלקט (הלכות ראש השנה), חידושי רשב"ץ ברכות (י"ג א' דף ע"ד)!, ולאדמו"ר הגאון רבינו צדוק הכהן מלובלין ז"ל בספר הזכרונות (דכ"ח ע"א אות ג'), ושו"ת עמודי אש (סימן ב' אות כ"ו ד"מ ע"ב), ובספר פתח הדביר ח"א (דט"ז ע"א, ודרי"ט סע"ב), ובאריכות בספר בית אהרן (חלק י"ב).

ועיין מה שכתב בזה הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספרו שו"ת לב חיים ח"א (סימן ס"ו), ובספרו נפש חיים (מערכת ח' אות ל"ב), ועוד שם (מערכת א' כלל ט"ו), ועוד שם (מערכת מ' כלל פ"ו), ובספרו ימצא חיים (סימן ע"ג אות ל"ה), ובספרו שו"ת חיים ביד (סימן ל"ד דל"ח ע"ג), ובספרו מועד לכל חי (סימן י"ג אות י"ט), ובספרו תנופה חיים (תהלים אות שי"ז). והארכתי בחיבורי עטרת משה כת"י. השי"ת יעזורני להוציא לאור בקרוב כל חידו"ת כיר"א.

עוד יש לי להבין ולכאורה לפי טעמו זה גם היה צריך לבקש ולומר לשנה הבאה "בארץ ישראל" ולא לומר בארמית "בארעא דישראל", וזה לא נתיישב לפי דברי בעל הפרדס וצ"ב.

ומצאתי כעת בספר שבלי הלקט (סדר פסח סימן רי"ח) שכה כתב: "ויש מסיימין הבבא הזאת בלשון הקודש ואומרים "לשנה הבאה בארץ ישראל בני חורין", וטעם שלהם כיון שמסיימין דרך בקשה שאנחנו מבקשים מלפני המקום שישחררנו ויציאנו מעבדות לחירות לימות המשיח, ועל כן אנחנו מצריכין לאומרו בלשון שיבינו בו המלאכים, כההיא דאמרינן לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית לפי שאין מלאכי השרת נזקקין לו".

ונראה ברור שכוונתו לדברי בעל ספר הפרדס הנ"ל וכנודע שהרב בעל שבלי הלקט עשה שימוש רב ונרחב בספרים דבי רש"י, ועיין במבוא שם, והנה לפי זה מבואר דנוסח דידהו היה "לשנה הבאה בארץ ישראל בני חורין", ולא כספרים שלנו "בארעא דישראל", ובזה עולים דבריהם שפיר דוק ועיין.

ו. בענין מצוות סיפור יציאת מצרים ברננה

שמות (י"ג ו'): "שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג לה', מצות יאכל את שבעת הימים, ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך, והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

רבינו שלמה ן' גבירול ז"ל באזהרות שלו (מצוות עשה) כה כתב ופייט: "ולמוד נאמנה לבנים ברננה" עכ"ל. וצריך ביאור מהו שסיים רבינו שלמה ן' גבירול ז"ל ברננה. למה הכוונה.

וראיתי למפרש אזהרות דרבינו שלמה ן' גבירול ז"ל, הוא רבינו הרשב"ץ ז"ל, בספר זהר הרקיע שלו שם (אות ל"ב) שכה כתב לבאר: "היותר טוב שאפשר שיאמר בפירוש זה הבית, הוא מה שפירש בו מפרש האזהרות, שהוא לספר ביציאת מצרים בלילה הראשונה, שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא, והיא מצוה נמנית בתרי"ג.

ופירושו לפי זה, ללמד אמונת השי"ת לבני בקול רנה, כאומרם ז"ל (פסחים פ"ה ס"ב) כזיתא דפסחא בביתא והלילא פקע איגרא, כלומר שאומרו בקול רם עד השמים הגיע, ועל דרך זה נזכר במדרש חזית בפסוק השמיעני את קולך, ומה שסייע פירוש זה הוא שרבינו יצחק ב"ר ראובן אלברגלוני כתב מצוה זו כיוצא בלשון הזה: "חירות ליל שימורים, לגמור בהם רננים, ותגיד ותודיע לבנך אמונת", עד כאן דברי רבינו הרשב"ץ ז"ל.

חרי שהרשב"ץ ז"ל פירש כוונת רבינו שלמה ן' גבירול ז"ל באומרו "ולמוד נאמנה לבנים ברננה", שנתכוין לסיפור יציאת מצרים כנ"ל, אלא שעדיין אינו מובן מה ענין "הרננה" לסיפור יציאת מצרים, וגם צ"ב מה שרבינו יצחק ב"ר ראובן אלברגלוני ז"ל כתב "חירות ליל שימורים, לגמור בהם רננים, ותגיד ותודיע לבנך אמונת".

ומה שהרשב"ץ ז"ל פירש על פי אמרם במסכת פסחים הנ"ל כזיתא דפסחא בביתא והלילא פקע איגרא, וכן מה שרמזו הרשב"ץ ז"ל למאמרם במדרש חזית, הוא מדרש שיר השירים רבה (פ"ב ס"מ) וכך אמרו: "השמיעני את קולך זה קריאת ההלל בנועם, בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום, מתלא אמר פסחא בביתא והלילא מתברא אברייאה", אבל הוא גבי אמירת הלל על קרבן פסח, ולא על עצם מצוות סיפור יציאת מצרים, ועדיין לא ראינו להדיא במאמרי רז"ל בתלמוד ובמדרש הנ"ל, שיש לומר ההגדה ולספר ביציאת מצרים ברננה שיר ושמחה, וצ"ב.

ומצאתי בספר פרדס הגדול, דבי מדרשא דרש"י ז"ל (הלכות פסח סימן קל"ב דכו" ע"ד): "ופותחין בהגדה וקורין בשיר והלל, שכך מצינו באבותינו במצרים שאמרו שיר והלל על אכילת

הפסח, שנאמר בישעיה (ל' כ"ט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, ומצינו באגדה [מדרש תהלים פ"א] בא הכתוב ללמד על סנחריב, ולימד על פרעה, שאמרו אבותינו שיר להלל בשעת אכילת הפסח. והשוה עם דברי רש"י לישעיה שם ודוק.

ומדברי ספר הפרדס משמע כדברות הרשב"ץ ז"ל, שהרי פתח ואמר: "ופותחין בהגדה וקורין בשיר והלל", ומיד מסיים "שכך מצינו באבותינו במצרים שאמרו שיר והלל על אכילת הפסח", ומבואר שמשיר והלל דעל אכילת פסח, למד לעצם אמירת ההגדה שיקראנה בשיר והלל, וזה כרשב"ץ ז"ל ודוק.

ובם"ד נראה לי שכוונת רבותינו רבינו שלמה ן' גבירול ז"ל, ורבינו יצחק אלברגלוני ז"ל, היא כמו שכתב בספר שבלי הלקט (סימן רי"ח): "ואומרים פה אחד **בהלל ובשיר ובנחת** הא לחמא עניא וכו', שכן מצינו באבותינו, שנאמר (ישעיה ל' כ"ט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב", וכיוצא בזה פירש הריטב"א ז"ל בביאורו להגדה של פסח: "ואפילו כולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, אפילו כולנו חכמים, אנחנו מצווין **לספר בזה בשמחה** ובהודאות", ע"ש.

הרי לנו מפורש בדברי רבנן קמאי ז"ל, דהגדה של פסח נאמרת "בהלל ושיר בשמחה ובהודאה", והן הם דברות רבינו יצחק אלברגלוני ז"ל שכתב "חירות ליל שימורים, לגמור בהם **רננים**, ותגיד ותודיע לבנך אמונת", ודברות רבינו שלמה ן' גבירול ז"ל "ולמוד נאמנה לבנים **ברננה**" ודוק.

אלא שעדיין לא מצאנו מקור נפתח לזה, ויתכן ואפשר לומר דהנה בעל שבלי הלקט ז"ל הביא הפסוק דספר ישעיה "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג", וליל התקדש חג, היינו ליל פסח, כדפירשו רש"י ורד"ק שם על פי דרשת רו"ל, וכתב שם הגאון מלבי"ם ז"ל: "כליל, הכ' הוא כ' הזמן, וענינו בליל" ע"ש.

ולפי זה יש לומר דמכאן נפקא לומר ההגדה בשיר ורנה, וכוונת המקרא דבליל התקדש חג, שהוא ליל פסח כנ"ל, ואמר "התקדש" כלומר מיד עם בואו, השיר יהיה לכם, ושיר היינו אמירת הגדה של פסח, שהרי אומרה בליל פסח בהתקדשו, ומדאפקה בלשון "שיר", שמע מינה דאמירת ההגדה צריכה להיות בשיר ורננה, וסמוכין ותמוכין לזה מצאתי בס"ד במדרש אגדת בראשית (פרק ס'): "וכן את מוצא במצרים, היו משועבדין, וכיון שהצילן, היו יושבין ואוכלין ומיד אמרו שירה, שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג", ויש לפרש כנ"ל שמיד כשישבו ואכלו אמרו שירה, דהיינו סיפור יציאת מצרים, דוק ועיין.

ובתב בספר פלא יועץ (ערך הגדה דמ"ו ע"א): "קריאת ההגדה בליל פסח הוא מצוה דאורייתא וכו', ויכוין שכל תיבה ותיבה תעלה למעלה, ויתקונו הדברים בשרשן במקום עליון, והפליגו בספר הזהר הקדוש ח"ב [ד"מ ע"ב] בשבח המגיע למספר ביציאת מצרים **ושמח** בהוא סיפורא וכו', וכל דבר ודבר ובכל דיבור ודיבור **ובפרט השמחה שלנו**, עושה פרי למעלה, ועושה נחת רוח ליוצרנו, ובונה בשמים עליותיו". וכיוצא בזה כתב בספר יסוד ושרש העבודה (ש"ט פ"ו) שעיקר מצות סיפור יציאת מצרים היא השמחה והחזרה שבלבו ע"ש.

ובהיותי בזה ראיתי לגאון רבי שאול הכהן מג'רבה ז"ל, בביאורו "נתיב מצותיך", על אזהרות רבינו שלמה ן' גבירול שכה פירש דבריו: "ולמוד נאמנה, הוא לימוד תורה שכתוב בה עדות ה' נאמנה, והיא מצוות ולמדתם אותם את בניכם, שמצוה עלינו ללמד תורת ה', ואמר הפייט "ברננה", על פי מאמרם (מגילה ל"ב א') כל הקורא בנעימה, ומה שפירש הרשב"ץ ז"ל לא נלע"ד" עכ"ל.

ובאמת לפי הנודע שרבינו שלמה ן' גבירול ז"ל יסד מצוותיו באזהרות שכתב, לפי סברת ומנין המצוות של בעל הלכות גדולות, וזו לשון הגאון אדמו"ר רבי צדוק הכהן זצ"ל מלובלין בספרו פרי צדיק בראשית (קונטרס שביבת השבת סימן א' דל"ד ע"ג): "אזהרות רבי שלמה ן' גבירול ז"ל - הולכים במנין המצוות כשיטת בעל הלכות גדולות", וכן כתב הגאון רבי שאול הכהן ז"ל בנתיב מצותיך על פני כל ספרו, וכן כתב הגרי"פ פרלא ז"ל בפירושו לספר המצוות דרס"ג על פני כל ספרו, ולדוגמא בעלמא עיין לו ח"א (דקפ"ד סע"ד, ודשמ"ו סע"ב), ושם ח"ב (דרנ"ו סע"א, ודשמ"ז סע"ב) ועוד הרבה.

אם כן לכאורה בעל כרחיך צריכים אנחנו לפרש דברי רבינו שלמה ן' גבירול ז"ל כפירושים האחרים, ולא כפירוש הרשב"ץ ז"ל, שהרי בעל הלכות גדולות ז"ל במנין המצוות שלו לא מנה כלל למצוות סיפור יציאת מצרים, ועיין מה שכתב בזה הגרי"פ פרלא ז"ל בביאורו לספר המצוות דרס"ג (עשה ל"ג דקפ"ז ע"ב), ואיך נפרש כוונת רבינו שלמה ן' גבירול ז"ל דלא כסברת בעל הלכות גדולות ז"ל, וצ"ב.

ובכבר ראיתי לגאון רבי שאול הכהן ז"ל בספרו נתיב מצותיך שכתב שדוחק הוא שרבי שלמה בן גבירול ז"ל יהיה כסברת הרמב"ם, ואין צריך לזה הואיל ורבי שלמה ן' גבירול אחר בעל הלכות גדולות נמשך ע"ש, והגרי"פ פרלא ז"ל בביאורו לספר המצוות דרס"ג ח"ב (דרנ"ו סע"א) כתב: "והרשב"ץ בזהר הרקיע רצה להסב כוונת רבינו שלמה ן' גבירול ונדחק שם, וכך דרך הרשב"ץ ז"ל בכל מקום בפירושו להסב כוונת רבינו שלמה ן' גבירול ז"ל לדעתו, אם כי אין ספק כלל דלא זו הדרך שהלך בה רבינו שלמה ן' גבירול ז"ל, שהוא נמשך תמיד כמעט בכל דבריו אחר בעל הלכות גדולות", ועיין.

ז. בענין כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים

שמות (י"ג ט'): "והיה לך לאות על ירך, ולזכרון בין עיניך, למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים", ויש להבין סיפא דקרא כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, מה יש כאן נתינת טעם למה שאמר לפני זה למען תהיה תורת ה' בפיך.

ורבינו הגדול הרמב"ן ז"ל שם כתב: "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך, שיעורו והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך, כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, למען תהיה תורת ה' בפיך, ופירושו שתכתוב על ירך ועל בין עיניך יציאת מצרים, ותזכור אותה תמיד, למען שתהיה תורת ה' בפיך לשמור מצותיו ותורותיו, כי הוא אדוניך הפודך מבית עבדים".

ולפי דבריו ז"ל המקרא מסורס וכמו שכתוב כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, למען תהיה תורת ה' בפיך, כנ"ל.

ובספר הכתב והקבלה שמות שם כתב: "והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות [רש"י], כוונתו ענין יציאת מצרים כלומר הנסים והנפלאות שנעשו עבורך להוציאך, כתרגום יונתן ויהי לך ניסא הדין, כמו שאמר הכתוב אחרי זה כי ביד חזקה הוציאך וגו', ומלת כי טעמו כמלת אשר, כמו מי אנכי כי אלך, והוא מוסב ארישא דקרא, וטעמו ההוצאה שהיתה ביד חזקה, כלומר על ידי נסים ונפלאות, הוא יהיה לך לאות ולזכרון, וכמו שכתב הרמב"ן שיעור הכתוב והיה לך לאות וגו' כי ביד חזקה הוציאך" עכ"ל. ועיין עוד בכתב והקבלה דברים (כ"ח ב) ודוק.

ולפי ביאורו תיבת "כי" באה במשמעות אשר כנ"ל, ומצינו כזאת עיין רש"י במדבר (י"ד י"ג): "כי העלת, כי משמש בלשון אשר, והם ראו אשר העלית" וכו', ורש"י בראשית (מ"ה כ"ו): כי הוא מושל, אשר הוא מושל", ועיין בזה רש"י שמות (ט"ו י"ט), ובמדבר (י"ד מ'), ורש"י קהלת (ח' ו') ומצודת ציון שם, ומצודת ציון שם קהלת (ט' י"א). ועיין לרבינו החזקוני ז"ל בראשית (מ"ט ט"ט ד'), שמות (ט"ו י"ט) עיין שם.

ומצאתי לרבינו הגדול החפץ חיים ז"ל בספרו שם עולם ח"ב (שער התחזקות פ"ה בהגהה) שכתב: "וכן ראינו עוד בפרשת קדש בענין הנחת תפילין שנצטוינו על זה כדי שיהיה לנו אות וזכרון על יציאת מצרים, שבה נתברר לנו כי לה' הארץ ואשר לו הכח והממשלה לעשות הכל כרצונו, ותכלית כל זה כדי שעל ידי זה נתחזק לדעת תורתו הקדושה ושתהיה שגורה בפינו, וכל זה מפורש בקרא והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עניןך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, ומה שסיים הכתוב כי ביד חזקה הוציאך וגו', היינו שבשביל זה הוציאך ה' משם, וכמו שפירש רש"י שמות (ג' י"ב) על הפסוק בהוציאך וגו' תעבדון את האלקים על ההר הזה, וזו לשונו ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים, דבר גדול יש לי על הוצאה זו, שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף שלשה חדשים שיצאו ממצרים וכו' אני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו התורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל" עיין שם.

ולדרבו ז"ל מתפרש הפסוק למען תהיה תורה ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, תיבת כי מתפרשת "בשביל זה", כלומר למען שתהיה תורת ה' בפיך בשביל זה ביד חזקה הוציאך ממצרים וכדפירש רש"י ז"ל, ואכן מצאנו כזאת שתיבת "כי" מתפרשת בשביל ובעבור, וכמו שכתב רבינו בחיי ז"ל במדבר (כ"ז ד'): "למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו "כי" אין לו בן, בשביל שאין לו בן" עכ"ל, הרי שתיבת כי מתפרשת בלשון "בשביל", ורואה אני שמקור הדברים נמצא בפירושו הראב"ע ז"ל שם: "כי אין לו בן, בעבור שאין לו ועיין בזה בפירושו רש"י איוב (ט"ל י"א), איכה (ה' כ"ב) ודוק.

ח. בענין המניח תפילין יקום לתחיית המתים

ו' מנחם אב תשמ"ב.

שמות (י"ג ט'): "והיה לך לאות על ירך, ולזכרון בין עיניך, למען תהיה תורת ה' בפיך, כי ביד חזקה הוצאך ה' ממצרים, ושמרת את החקקה הזאת למועדה מימים ימימה".

סנהדרין (צ"ב ב'): "רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות, עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר ואני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם". ופירש רש"י ז"ל: "מהם שאותן תפילין שלהם היו".

ונתעוררתי בס"ד בדקדוק וגדול הוא אצלי, מאי קא משמע לן רבי יהודה בן בתירא בזה שאמר והדגיש והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם, מה רצה ללמדנו בזה, ומה שייכות ענין זה של התפילין לענין תחיית המתים שרבי יהודה בן בתירא כורכן כאחת ואומר אני מבני בניהם של אותם שקמו לתחיה והללו תפילין מהם, ולפי שעה לא ראיתי מי שעמד בזה.

ובס"ד אומר אני שיוכן היטב עם מה שמצאתי לרבינו בחיי ז"ל בספרו כד הקמח (ערך תפילין דצ"ח ע"א) שכתב: "ומה שמכסים התפילין במטלית ושער וגדין, יש בזה רמז וסימן לתחיית המתים, שעתידים מתי ישראל לחיות ולעמוד בלבושיהן בשערן ובגדיהן והעור מלמעלה, כשם שהתפילין מחופין בעור, וכשם שיש לגוף בשר וגדין ועור ושער ומלבוש ועתיד הקב"ה להקימם בלבושיהן שנאמר ויתיצבו כמו לבוש וכתיב והעלתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור מלמעלה, כן התפילין יש להם דוגמא לזה כי גוף הפרשיות הכתובות בפנים הם כנגד גוף האדם, והקלף והפרשיות הכתובות בו הם כנגד הבשר, והגידים שהם תפורים בהם כנגד גידי האדם, והמטלית כנגד לבושי האדם, וזה רמז לכל מי שהוא ירא שמים ומניח תפילין שהוא זוכה לתחיית המתים".

והיא הקדמה נפלאה, שהמניח תפילין יזכה לתחיית המתים, וכן כתב מהר"ח ז"ל בספר שערי קדושה (ח"ב ש"ח) שכל מי שאינו מניח תפילין מעולם אינו קם לתחיית המתים ע"ש, והיינו נמי אומרים ז"ל בראש השנה (י"ז א') דאם היה רובו עוונות ובכללם שהוא קרקפתא דלא מנח תפילין נידון בגיהנם לדורי דורות וכו', ועיין לרמב"ן ז"ל בשער הגמול (אות ס') מהדורת בני הרה"ג הרד"ס שליט"א ודוק.

עוד מצאתי למהר"ח ז"ל בספרו היקר עץ הדעת טוב על התורה (פרשת ויצא): "נזכר בספר הזהר כי תחיית הגוף מתחיל מן החוליא של השדרה הנקרא לוז, והוא כשאור אל העיסה, והוא עצם קיים לעולם ואינו נרקב לעולם, ונקרא בתואל הארמי מפדן ארם, וכאשר קרקפתא דלא מנח תפילין ואין קשר תפילה של ראש נקשר שם בעצם תחיה כלל, ויען בו תלויה התחיה, נקרא זמן התחיה לוז, על שם העצם ההוא ונודע כי התחיה תהיה בעמק יהושפט סמוך לחומת ירושלים ושם יקומו כל המתים במשפט ולכן שם העיר ירושלים תקרא אז לוז כי בה תהיה עיקר תחיית המתים" ודוק היטב.

ועבשיו נדפס מחדש ספר נפש חיים לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל וראיתי לו שם (מערכת ח' אות מ"ה) שהביא דברי בעל קיצור של"ה שכל מי שאינו מניח תפילין אינו קם לתחיית המתים ע"ש, וכן הוא בספרו כף החיים (סימן י' סוף אות ו'), וק"ק שהיה לו להביא דברי רבינו בחיי ומהר"ו ז"ל כנ"ל, ועיין למר בריה הגאון רבי יצחק פאלאג'י ז"ל בספרו יפה ללב ח"א (סימן ל"ז אות ב') שגם הוא לא ראה דברי רבינו בחיי ז"ל, ודוק היטב.

והשתא מובן שפיר הא דאמר רבי יהודה בן בתירא ואני מבני בניהם של מתי יחזקאל שקמו לתחיה והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם, כלומר ובזכות זה זכו לתחיית המתים ודוק היטב. [ואתיא כרב ועיין שם בסוגיא שאר שיטות האמוראים].

ודע דראיתי לגאון מבוסק ז"ל בספרו הנחמד אוצר י"ד החיים (סימן תתתע"ד) שנשאל בדברי התלמוד דסנהדרין הללו דמאי האי דקאמר רבי יהודה בן בתירא "והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם", דטפי הוי ליה להניח התפילין לאביו של רבי יהודה בן בתירא שהוא היה בנו מאשר להניח לנכדו, והוא ז"ל תירץ על פי המבואר בארוכה בירושלמי סנהדרין (פ"ז הי"ג) דהא דרבי יהודה בן בתירא בא לעולם היה על ידי התאמצות והשתדלות זקינו עש"ב, ולפיכך אחר שזקינו מסר נפשו עבורו לכן הניח לו אלו התפילין עכת"ד. [ועיין בספר מרגליות הים על סנהדרין שם (אות ח'), ולפי הנראה מהספר הנ"ל שאב ולקח ע"ש, וכבר ראיתי לו כן בכמה מקומות שהשתמש בשתיקה בדברי הרב אוצר י"ד החיים וד"ב].

והגם שדברי פי חכם חן, יש לעיין בהא, חדא בעיקר הדבר אם הוא אותו רבי יהודה בן בתירא, דכאן נמצא הוא עם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי שהוא היה תנא מאוחר, ונודע דתרי רבי יהודה בן בתירא היו ואחד בזמן הבית היה וכדכתבו התוספות מנחות (ס"ה ב'), וכן מצאתי שכתב חד מתקיפי קמאי רבינו יהודה ב"ר קלונימוס ז"ל בספרו יחוסי תנאים ואמוראים (ערך בתירא דף כ"ז) ע"ש, ועיין בזה בחיבורי אות יעקב (מערכת א' דף ד'), ועוד שם (מערכת ר' אות ט"ז וכ"א) וש"נ. [ומכלל דברינו תראה מה שיש לעמוד בדברי הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו לחיים בירושלים על ירושלמי סנהדרין (שם דס"א ע"א), ולא זכר לרגע קט לא דברי התוספות דמנחות ולא דברי מר אביו הגאון רבי יעקב ז"ל אשר הוא עצמו הדפיס בספרו כל החיים (ד"ז ע"א אות ד'), וגם מר אביו שם לא זכר לדברי התוספות דתרי רבי יהודה בן בתירא היו, ועיין בספר סדר הדורות בערכו (דפ"ב ע"ב) ואכמ"ל].

ותו מלשונו של הגאון מבוסק ז"ל אני מבין שהם פירשו דברי התלמוד **שהניח** לי אבי אבא מהם, היינו מלשון הנחת תפילין, כלומר קשירתם לגוף האדם, דאם הניח כאן מלשון **ירושה** מאי קא קשיא להו אין הכי נמי זקינו של רבי יהודה בן בתירא הניח לאביו ואביו הניח לבנו רבי יהודה ושפיר שייך לקרוא להם תפילין שהניח לי אבי אבא, והא דרבי יהודה אמר זאת ולא אביו היינו כי הדיון בישיבה על מתים שהחיה יחזקאל היה רק בזמן רבי יהודה ולכן רק הוא העיד עדותו ודוק.

ובעניותי נעלם ממני מנא לן פירוש זה, וכמדומני טפי יש לפרש **שהניח** לי אבי אבא מהם, דהיינו שהוריש לי בירושה וכדאשכחן כן בדוכתינן סגיאין בתלמוד דהניח פירושו הוריש,

כההיא דבבא מציעא (ס"ב א') הניח להם אביהם מעות של רבית, וכיוצא בזה הרבה עיין פסחים (ד' א'), ויומא (ל"ה ב'), ומגילה (כ"ז ב'), ויבמות (ס"ז א'), וכתובות (ל"ד ב', ופ' ב', ופ"א ב', ופ"ד א', קי"א ב', קי"ב א') ועוד. [ועיין ירושלמי עירובין (פ"י סה"א) ומדרש תנחומא (פרשת בא ס"ד), ולגאון רבי אברהם פאלאג'י ז"ל בספר אביו כף החיים (סימן י' אות ל"ה) ודוק].

ודברינו וביאורינו מוכרח מגירסת העין יעקב שם: "והללו תפילין שהניח אבי אבא", ולא גרס הניח לי, וכן הוא בתלמוד הנדפס בשנת רנ"ח, ואין צריך לומר לפי מה שמצאתי לחד מן קמאי רבי שמואל ז"ל בספר רושיאנה על התורה שמות (פרשת וארא דף כ"ג) שהעתיק לשון התלמוד כך: "עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם, ואלו תפילין שהניחו לי אבותי מהין", והם עדים ממהרים לצדקת הסברנו ש"הניח" אבי אבא היינו הניח ירושה, ולא שהניח לי התפילין על גופי, ועיין שו"ת לב חיים ח"א (סימן ל"ב דל"ח ע"א), והכי משמע לי לשון רש"י ז"ל שם שפירש "מהם שאותן תפילין שלהם היו" ודוק.

ויומתק הדבר טפי על פי דברי רבינו הגר"א ז"ל הידועים דהא דרבי יהודה בן בתירא לא עלה לארץ ישראל לחג הפסח כמבואר בפסחים (ג' ב') היינו משום שלא היה לו קרקע בארץ ישראל כי הוא מבני בניהם של מתים שהחיה יחזקאל מבני אפרים שיצאו ממצרים לפני הזמן ונהרגו ולא נחלו בארץ, ועיין בהגהות הגאון מהרש"ם ז"ל לפסחים שם (וצע"ק), ולגאון האדר"ת ז"ל בספר זהב שבא פסחים (שם), ע"ש.

ולפי האמור יש לפרש דזה הוא שאמר רבי יהודה בן בתירא שלא הניח לי אבא כל קרקע ונכסים אחרים זולת התפילין, דוק ועיין.

עוד נתעוררתי דצריך לדעת ולהבין לאותם בני אפרים שיצאו מארץ מצרים לפני תום שיעבוד בני ישראל, מנין היה להם תפילין, ולדברי הגאון מבי"ט ז"ל בספרו בית האלהים (שער היסודות פרק ל"ז) אפילו בני ישראל במדבר שכבר קבלו תורה מינינו, לא היה להם תפילין ולא הניחו ישראל תפילין במדבר, וכן כתב בספר כלי חמדה (פרשת עקב דנ"ז ע"א) ע"ש, ועיין היטב בתוספות ראש השנה (י"ז א') משם המכילתא (ס"פ בא), ותוספות על התורה (ס"פ שלח לך), והמיוחס לרשב"א מנחות (ל"ד א') שבני ישראל במדבר אכן כן הניחו תפילין ע"ש.

וגדולי בתראי ע"ה האריכו לברר הדבר, ועיין בזה בספר פנים יפות (פרשת כי תבוא), ולגאון המובהק מלבי"ם ז"ל בספרו ארצות החיים (סימן ל"א אר"י אות א'), ובספרו התורה והמצוה (פרשת בא אות קט"ז), ושו"ת מחזה אברהם ח"א (סימן ל') ושם ח"ב (סימן י"ד) באריכות, ולאדמו"ר מגור זצ"ל בספר מכתבי תורה, ובספר אוצר י"ד החיים (ס"ס עד"ר), ושלחן מלכים (בהשמטות דשנ"ד ע"א), וגור אריה יהודה ח"ב בדרוש לתפילין שבסוף הספר, ובספר פנים מסבירות קונטרס גן אברהם (סימן כ' דף שפ"ב), ושו"ת מנחת מאיר (סימן כ"ה) ע"ש. [וציינו לעיין בזה לספר תורה שלמה פרשת בא (ח"ב דף רמ"ט) ואין לי ספק זה ולא ראיתי מה שכתב בזה].

וצריך לומר דאכן אם בני ישראל במדבר לא הניחו תפילין [למ"ד] קל וחומר לבני אפרים שלא היה להם תפילין, ומה שאמר רבי יהודה בן בתירא אני מבני אפרים שהחיה יחזקאל הנביא

ע"ה "והללו תפילין שהניח לי אבא מהם" הכוונה שהם תפילין דבני אפרים מאותו זמן שקמו לתחיה בזמן יחזקאל הנביא, ואין הכוונה מזמן צאת בני אפרים ממצרים וא"ש.

ט. בענין חיוב בדיקת תפילין

שמות (י"ג ט'): "והיה לך לאות על ירך, ולזכרון בין עיניך, למען תהיה תורת ה' בפיך, כי ביד חזקה הוצאך ה' ממצרים, ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה".

ובתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם כה תרגם: "ותנטור ית קיימא הדא דתפילין לזימנא דחזי לה ביומי עובדא ולא בשבייא ובמועדיא וביממא ולא בליליא".

ובן הוא במכילתא שם (פרשה י"ז): "מימים ימימה, מגיד שאדם צריך לבדוק את התפילין אחת לשנים עשר חדש, נאמר כאן מימים ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו, מה ימים האמור להלן אין פחות משנים עשר חדש אף ימים האמורים כאן אין פחות משנים עשר חדש דברי בית הלל, בית שמאי אומרים אינו צריך לבדקן עולמית. שמאי הזקן אומר אלו תפילין של אבי אימא".

ובס"ד ראיתי כי תיבות הפסוק "ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה", עולים סך אלפיים מאתיים שבעים ושנים, והם בגימטריא "מגיד שאדם צריך ליבדוק לתפילין אחת לשנה", כדרשת בית הלל על פסוק זה כנ"ל, וחושבנא דדין כחושבנא דדין בדקדוק ודוק.

ובתב הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות תפילין (פ"ב הי"א): "הכותב תפילין בכתב ידו, או שלקחן מן המומחה או משאר אדם ובדקן והחזירן לעורן לעולם אינו צריך לבדקם פעם אחרת, ואפילו לאחר כמה שנים כל זמן שחיפויין שלם הרי הן בחזקתן, ואין חוששין להן שמא נמחקה אות מתוכן או שניקבה, הלל הזקן היה אומר אלו משל אבי אימא", ומרן ז"ל בכסף משנה ציין שכן הוא בירושלמי עירובין (פ"י סה"א דנ"ט ע"ב) עיין שם.

וזו לשון הירושלמי עירובין שם: "תני תפילין צריך לבדקן אחת לשנים עשר חדש דברי רבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר אינן צריכות בדיקה. הלל הזקן אומר אלו מאבי אמא הן". ועיין בספר מעשה רוקח על הרמב"ם שם, ובהגהות עמודי ירושלמי ובספר עלי תמר על הירושלמי שם, שכתבו להסביר דברי הירושלמי ולהעלותם בקנה אחד עם דברי המכילתא ע"ש, וגם עיין מה שכתב הגאון הגדול רבי חיים קנייבסקי שליט"א בביאורו היקר למסכת תפילין (סימן ט') ואכמ"ל.

וראיתי לכהן הגדול מאחיו הגאון רבינו מאיר שמחה זצ"ל בספר אור שמח שם שכה כתב: "הלל הזקן היה אומר אלו משל אבי אימא, יתכן דהלל הוי אתי מדבית דוד מנוקבתא כמפורש במדרש ובירושלמי, והיו התפילין משל מלכות בית דוד שהיו תפילין שלהם משונים משאר בני אדם מפני שהיו מניחים הנזר והעדות במקום תפילין, דמקום יש בראש להניח שתי תפילין (ע"ז מ"ד א'), ומביא דלא נתקלקלו התפילין זמן רב לכן אין צריכין בדיקה, ועיין סנהדרין (צ"ב ב') גבי רבי יהודה בן בתירה אלו תפילין של אבי אבא הן ודוק", ודפח"ת.

ואיירי דחביבא עלי עד לאחת דברות קדשו של רבינו "המאיר" לארץ ולדרים "המשמחים" לב כל מעיין, ראיתי בעניויתי לכתוב כמה הערות קטנות בדבריו זיע"א.

הנה זה נכון שנוסח הירושלמי הוא שהלל הזקן הוא שאמר תפילין אלו משל אבי אמא, וכן העתיקו הרמב"ם, ורבינו החזקוני על התורה שמות שם, ובספר בעלי התוספות על התורה שם, מכל מקום הרי נוסח המכילתא שלא הלל אמר זאת, אלא האומר הוא שמאי כנ"ל, וכן הוא במכילתא דרשב"י שם, ובמדרש תנחומא (פרשת בא ס"ד), וכן הוא במדרש לקח טוב שמות שם (י"ג י'), ובמדרש שכל טוב שם (סימן י"ג), ובמדרש הגדול (שם דף רל"ד), ובספר והזהיר (פרשת בא ד"ה ע"א), וכן הובא בילקוט שמעוני שמות שם (פרשת בא רמז רכ"ב), וכן העתיקו התוספות מנחות (מ"ג א'), ובספר העיטור (הלכות תפילין ח"ט, דס"ב ע"ב), ובספר ארחות חיים (הלכות תפילין סימן כ"ט) ועוד.

ולפי רוב שיטות אלו ששמאי אמר דברים אלו ולא הלל, איך יפרשם רבינו האור שמח ז"ל, ואף שיש לומר שהוא אמר ביאורו לדברי הרמב"ם הנ"ל, מכל מקום היה לו להזכיר גירסת רוב הספרים האחרים כנ"ל. נודע כי בספר אור זרוע הלכות תפילין (סימן תקע"ב) ובפסקי הרא"ש הלכות תפילין (סימן י"א) הביאו בכפיפה אחת גם שהלל הזקן אמר תפילין אלו משל אבי אמא והם דברי הירושלמי ושגם שמאי אמר כן והם דברי המכילתא, וצ"ב].

ומבל"ל דברינו כאן תראה מה שיש לעמוד הרבה בדברי הגאון ערוך לנר וחתנו הרב ז"ל הנדפסים בספרו שו"ת בנין ציון ח"ב (סימן ט"ל), שרצו לומר שנפלה טעות בדברי המכילתא, ועיין בזה בהגהות עמודי ירושלמי שם, ולגאון רבי אברהם פאלאגי ז"ל בדבריו המובאים בספרו של אביו הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל כף החיים (סימן י' אות ל"ה), ובספרו עיני כל חי מגילה (דכ"ח סע"ד), ועיין שו"ת זקן אהרן ח"ב (אור"ח סימן ב') ואכמ"ל. [והטעם שחתנו השני ז"ל של הגאון ערוך לנר בהגהותיו "ענפי יהודה" לספר והזהיר הנ"ל, לא הזכיר דברי חמיו בבנין ציון הנ"ל, כיון שבנין ציון ח"ב נדפס אחר ספר והזהיר ודוק].

גם מה שכתב האור שמח ז"ל לשער שתפילין דהלל באו לו ממלכות בית דוד וכנ"ל - לכאורה יש לעיין שהרי קיימא לן מלך שמת אין משתמשין בכליו והם טעונים שריפה כדכתב הרמב"ם הלכות מלכים (פ"ב ה"א), ואף שיש לומר שתפילין אין שורפים דלא תעשו כן לה' אלהיכם כתיב, מכל מקום יש לומר שהיו נגזים כדי שלא יבאו אחרים להשתמש בהם כדמצינו כזאת, ואולי אין כוונת האור שמח ז"ל שהתפילין היו ממש של מלכי בית דוד עצמן, אלא ממשפחת המלוכה של בית דוד עיין עבודה זרה (מ"ד א') ואלו אינם טעונים לא שריפה ולא גניזה וצ"ב.

כמו כן מה שכתב האור שמח שם: "ועיין סנהדרין (צ"ב ב') גבי רבי יהודה בן בתירה אלו תפילין של אבי אבא הן", וכיוצא בזה ראיתי לגאון המופלא רבי יוסף זכריה שטערן ז"ל בשו"ת זכר יהוסף (סימן א' אות ג') שכתב: "מסתמא אין לחוש שאחר כך יתקלקלו, דהא כל זמן שחיפויין שלם הם בחזקתם ואין חוששין שמא נמחקה אות, וכדברי הרמב"ם הנ"ל, ותוספת יום טוב מקואות (פ"י מ"ב), וכירושלמי עירובין (פ"י סה"א) מהא דהלל הזקן, ומפורש יותר בסנהדרין (צ"ב ב') עמד רבי יהודה בן בתירה על רגליו ואמר אני מבני בניהם, והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם" עכ"ל.

בעניוּתי דעת קדושים נעלמה ממני, ואיני מבין מה ראייה יש מעובדא דרבי יהודה בן בתירה לשיטת הרמב"ם הנ"ל, הן אמת תפילין שלו באו בירושה ממתים שהחיה יחזקאל שהם היו בני אפרים היוצאים ממצרים לפני הזמן, והוא אכן הניח אותם, אבל היכן מבוואר שהוא לא בדק אותם בתחילה, והרי יש לומר שהוא הניח תפילין אלו **אחר שבדק אותן**, וצ"ב. [ועיין היטב בדברי פסקי הרא"ש דמנחות הנ"ל, ובהגהות עמודי ירושלמי שם, ודוק היטב].

ובפרט לפי מה שכתבתי בחיבורי הנכחי (בסימן הקודם) שיש מקום לפרש דברי רבי יהודה בן בתירה הללו תפילין שהניח לי אבי אבא, שאין הכוונה מלשון הנחת תפילין, והניחם לו על גופו, אלא הניח בירושה, אם כן אין לנו ראייה כלל שרבי יהודה בן בתירה הניח על גבי זרועו וראשו תפילין אלו, ודוק.

ובאמת לאותם מרבותינו הראשונים כבעל שימושא רבה וחבריו ז"ל, המחייבים לבדוק התפילין וחולקים על הרמב"ם ז"ל, עיין בטור ובית יוסף או"ח (ס"ס ט"ל) ואליה רבה ופרי מגדים שם, בעל כרחין צריך לומר וליישב כדכתיבנא בס"ד.

מיהו לגאונים הזכר יוסף והאור שמח ז"ל מדברי רבי יהודה בן בתירה שאמר "אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם", למדים אנחנו הלכתא רבתא לתפילין שאין צריך לבדוק תפילין לעולם וכהרמב"ם, אלא לדידי שהניח לי אין הכוונה להנחת תפילין, אלא שהניח לו בירושה, אבל יש לומר דמעולם לא הניח התפילין הללו על זרועו וראשו, תקשי לך אם כן מה בא רבי יהודה בן בתירה ללמדנו, ולומר דרבי יהודה בן בתירה בא ללמדנו שמצות תפילין גורמת לאדם שיקום לתחיית המתים כדכתיבנא בחיבורי הנכחי (בסימן הקודם), תינח לסובר שאכן הניחם לתפילין הללו על גופם אבל אם לא הניחם דוחק לומר שבזכות תפילין קמים לתחיה ועיין בה.

ודע כי כתב הגאון חות יאיר ז"ל בספרו מקור חיים על שלחן ערוך (סימן ט"ל אות י'): "ובכל זמן שאינו צריך בדיקה, נראה לי שאין להחמיר לבדקן, חדא דהפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, ועוד סתירתן הוי ליה גנאי כמו שכתבו התוספות (מ"ג א'), ועוד עיין תוספות עירובין (צ"ז א') ושם בחידושי הרשב"א והריטב"א ופרי מגדים או"ח שם, ושו"ת זקן אהרן מפינסק ח"ב (או"ח סימן ב') ודוק היטב.